

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему: Ціннісні орієнтації жінок постраждалих від домашнього насилля

Виконав: студент II курсу, групи 8.0538-з
спеціальності: 053 психологія
освітньої програми: 053 психологія
Ахкозова Альона Віталіївна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Губа Н.О.
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології Лукасевич О.А.

Запоріжжя
2020

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет _____
Кафедра _____
Рівень вищої освіти _____
Спеціальність _____
(код та назва)
Освітня програма _____
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
« _____ » _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

(прізвище, ім'я, по батькові)

1 Тема роботи (проекту) _____

керівник роботи

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від « _____ » _____ 20__ року
№ _____

2 Строк подання студентом роботи _____

3 Вихідні дані до роботи _____

4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

5 Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6 Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7 Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка

Студент _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 68 сторінок, 4 таблиць, 70 джерел, 1 додаток.

Об'єкт дослідження: домашнє насильство як соціально-психологічний феномен

Предмет дослідження: ціннісні орієнтації жінок, які постраждали від домашнього насильства

Мета роботи: вивчити та провести психодіагностичний аналіз ціннісних орієнтацій жінок, які постраждали від домашнього насильства

Перша гіпотеза дослідження: ціннісні орієнтації жінок, які постраждали від домашнього насильства, відрізняються від ціннісних орієнтацій жінок, які не стикалися з домашнім насильством.

Друга гіпотеза дослідження: домінуючої цінністю у жінок, які постраждали від домашнього насильства, є матеріальний добробут. У жінок, які не стикалися з домашнім насильством, домінуючою цінністю є допомога та милосердя до інших людей.

Методи дослідження:- теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, систематизація отриманих даних;- емпіричні: психологічний експеримент, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в розкритті ціннісних орієнтацій жінок, які постраждали від домашнього насильства та жінок, які не стикалися з домашнім насильством.

Практичне значення роботи визначається тим, що можуть використовуватись психологом при роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ, ЖІНКИ, ПОСТРАЖДАЛІ, ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ, СІМ'Ї, МАТЕРІАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз досліджень проблеми домашнього насильства та ціннісних орієнтацій.....	9
1.1. Визначення поняття домашнє насильство та його ознаки.....	9
1.2. Види та цикл домашнього насильства.....	13
1.3. Причини та наслідки домашнього насильства.....	17
1.4. Соціально-психологічна характеристика жінок, які зазнають насильство в сім'ї.....	24
1.5. Протидія домашньому насильству.....	29
1.6. Методологічні підходи до аналізу цінностей і ціннісних орієнтацій.....	34
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій жінок, що постраждали від домашнього насильства.....	51
1.7. Мета, методика та організація дослідження.....	51
1.8. Аналіз результатів дослідження.....	52
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні істотно впливають на всі сторони життя суспільства, включаючи інститут сім'ї, його стійкість і стабільність, а також подружні і дитячо-батьківські відносини.

В останні роки в багатьох українських сім'ях складається певний спосіб життя, для якого жорстокість і насильство, які посилюються алкоголізмом і наркоманією, стають нормою поведінки, яка передається від одного покоління до іншого.

Виділення насильства в сім'ї в самостійну соціальну проблему свідчить про її актуальність, необхідність розробки системи профілактичних і корекційних заходів, спрямованих на її вирішення в умовах відсутності чіткої наукової термінології насильства і вичерпної інформації про причини насильства і ступеня його поширення.

Стосовно теми дослідження весь наявний матеріал можна умовно розділити на декілька груп.

До першої групи можна віднести дослідження що стосуються визначення домашнього насилля, його видів та проявів. Це такі автори як Е. П. Агапов, А. С. Синельников, Є. І. Холостова. У даних роботах аналізуються безліч визначень що таке «домашнє насильство», виділяються суб'єкти та об'єкти насильства, розмежовуються форми і прояви насильства в сім'ї.

До другої групи можна віднести дослідження, які присвячені вивченню причин і наслідків домашнього насильства таких авторів як Р. Г. Петрова, Т. Я. Сафронова, І. А. Фурманов. Так, Р. Г. Петрова виділяє ряд теорій, які пояснюють причини домашнього насильства. І. А. Фурманов і Т. Я. Сафронова, виділяють наслідки насильства в сім'ї над дітьми та жінками. У роботах цих авторів проводиться аналіз теорій, що пояснюють агресивну поведінку членів сім'ї по відношенню один до одного, аналізуються наслідки застосування

насильства.

До третьої групи належать дослідження, присвячені вивченню аспектів надання психологічної допомоги учасникам домашнього насильства. Так, Ю. П. Платонова визначає підходи до визначення ролі соціального працівника та психолога в процесі надання допомоги жертвам домашнього насильства. А. Б. Синельников в своїх дослідженнях відводить велику роль соціальних працівників та психологів в сфері профілактики домашнього насильства, здійснення соціального контролю і надання реабілітаційної та правову допомогу.

Об'єкт дослідження: домашнє насильство як соціально-психологічний феномен

Предмет дослідження: ціннісні орієнтації жінок, які постраждали від домашнього насильства

Мета роботи: вивчити та провести психодіагностичний аналіз ціннісних орієнтацій жінок, які постраждали від домашнього насильства

Перша гіпотеза дослідження: ціннісні орієнтації жінок, які постраждали від домашнього насильства, відрізняються від ціннісних орієнтацій жінок, які не стикалися з домашнім насильством.

Друга гіпотеза дослідження: домінуючої цінністю у жінок, які постраждали від домашнього насильства, є матеріальний добробут. У жінок, які не стикалися з домашнім насильством, домінуючою цінністю є допомога та милосердя до інших людей.

Завдання дослідження:

- Провести теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми домашнього насильства
- Проаналізувати стадії домашнього насильства, його причини та наслідки
- Виявити особистісні характеристики жінок, які постраждали від домашнього насильства
- Провести теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми

ціннісних орієнтацій

- Провести психодіагностичний аналіз ціннісних орієнтацій жінок, які постраждали від домашнього насильства та жінок, які не стикалися з домашнім насильством. Порівняти отриманні дані.

Методи дослідження:- теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, систематизація отриманих даних;- емпіричні: психологічний експеримент, анкетування, тестування, аналіз продуктів діяльності.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в розкритті ціннісних орієнтацій жінок, які постраждали від домашнього насильства та жінок, які не стикалися з домашнім насильством.

Практичне значення роботи визначається тим, що можуть використовуватись психологом при роботі з жінками, які постраждали від домашнього насильства.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувались: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних та валідних психодіагностичних процедур, поєднання кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Визначення поняття домашнє насильство та його ознаки

Проблема домашнього насильства гостро стоїть в нашій країні. Діти, люди похилого віку, інваліди, жінки, не здатні захищати себе внаслідок залежного становища в сім'ї, складають щорічно більше третини (38%) всіх убитих на основі нездорових сімейно-побутових відносин.

Розглянемо точки зору різних авторів на поняття домашнє насильство.

Термін «насильство», згідно зі словником С. І. Ожегова, може бути витлумачений як: «1) примус, утиск, тиск, натиск, застосування фізичної сили; 2) примусовий вплив на кого-небудь; 3) утиск, беззаконня». Форми контролю над насильством в суспільстві можна поділити на первинні, до яких відносяться соціальні та культурні норми, звичаї, і вторинні, які реалізуються, за допомогою соціальних інститутів і організацій (органів внутрішніх справ, установ соціального захисту, охорони здоров'я, місцевої влади тощо). Останні повинні забезпечувати захист, покарання і здійснення ресоціалізації.

З позицій системної сімейної психотерапії жорстоке поведження в сім'ї - показник дисфункціонування сімейної системи, структурна ознака порушення внутрішніх відносин.

Схожу думку стосовно цього питання має А. С. Синельников. Він вважає, що домашнє насильство це повторювані в часі інциденти безлічі видів фізичного, сексуального, психологічного та економічного насильства.

Більш розширене визначення домашнього насильства транслює Е. П. Агапова, - це умисне нанесення фізичного та / або психічної шкоди і страждання членам сім'ї, включаючи погрози здійснення таких актів, примусу, позбавлення особистої свободи. Тобто насильство - це процедура, за

допомогою якого прагнуть до необмеженої влади над людиною, повного контролю над поведінкою, думками, почуттями іншої людини.

Р. Г. Петрова під домашнім насильством розуміє агресивні дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкоди, травма. Приниження або смерть. Домашнє насильство - це емоційна або фізична образа чи загроза фізичної образи, існуюча всередині сім'ї, яка включає в себе подружжя, колишнє подружжя, батьків, дітей, онуків тощо [13,549].

За матеріалами енциклопедії соціальної роботи визначення домашнього насильства схоже з визначення А. С. Синельникова - це повторюваний зі збільшенням частоти цикл: фізичної, словесної, духовної і економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху [55,262].

Визначення поняття домашнє насильство в роботах В. А. Раміха містить у собі наголос на наслідки, які можуть мати жертви цього явища. Він під домашнім насильством розуміє агресивні дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть заподіти шкоду, травму, приниження або іноді смерть.

Продовжуючи його думку Е. І. Холостова вважає, що об'єктами (як і суб'єктами) домашнього насильства можуть бути будь-які члени сім'ї. Виділяють три види сімейної жорстокості: з боку батьків по відношенню до дітей. З боку одного з подружжя по відношенню до іншого, з боку дітей та онуків по відношенню до літніх родичів.

Як показує досвід, найчастіше жертвами насильницьких дій з боку членів сім'ї є діти, жінки, люди похилого віку та інваліди. Чоловіки в родині частіше відчують психологічне насильство.

Т. Я. Сафонова, Е. І. Цимбал, Л. Я. Олиференко виділяють всередині домашнього насильства як узагальненої категорії більш специфічні категорії, які визначаються природою відносин між кривдником і жертвою, а також умовами їх життя:

- жорстоке поводження з дітьми;
- насильство, спрямоване проти дружини (чоловіка), партнерки (а);

- насильство по відношенню до літніх людей.

Ми можемо сказати, що основна відмінність домашнього насильства від інших видів насильства полягає в тому, що воно відбувається між людьми, що складаються в близьких чи родинних відносинах, які розглядаються як безпечні і навіть вважаються захистом і підтримкою.

Як правило, насильство в сім'ї має такі особливості:

- якщо вже було фізичне насильство, то зазвичай з кожним наступним разом зростає частота його повторення і ступінь жорстокості;

- насильство і образлива поведінка чергуються з обіцянками змінитися і вибаченнями, які транслюються кривдником;

- при спробі розірвати відносини спостерігається ескалація небезпеки для жертви;

- насильство в сім'ї відбувається в будь-яких шарах і категоріях населення, незважаючи на класові, расові, культурні, релігійні, соціально-економічні аспекти [39, 343].

В даний час в міжнародному професійному співтоваристві соціальних працівників найчастіше використовуються дві класифікації видів насильства, відповідно до яких розробляються і впроваджуються спеціалізовані дослідницькі та корекційні програми. Розглянемо обидві типології.

Перша типологія полягає в характері насильницьких дій і включає в себе такі види насильства, як фізичне, сексуальне, психологічне (емоційне) і економічне.

Тож, очевидно, що в більшості випадків насильство носить інтегративний характер, зокрема будь-який вид насильства завжди своїй складовою частиною має психологічне (емоційне) насильство.

Друга класифікація фокусується на характеристиках об'єкта насильства. До таких характеристик можуть відноситися вік (наприклад, насильство над дітьми або престарілими), стать (насильство над жінками), стан здоров'я (насильство над інвалідами або недієздатними), родинні стосунки (домашнє насильство, інцест), етнічна приналежність, соціальний статус, професія і ін.

Іноді систематизують типові обставини вчинення насильства інших дій (наприклад, зґвалтування під час побачення) [56,262].

Домашнє насильство як будь яке психосоціальне явище має свої ознаки. Розглянемо їх.

1. Умисність або усвідомленість власних дій насильником. Це означає, що насильник в будь-якому випадку розуміє, що він чинить насильство. Вкрай рідкісні випадки - коли насильник має психіатричне захворювання, але вони не будуть розглядатися в цьому матеріалі.

2. Корінь такого насильства - бажання контролю. І тут можуть бути варіації:

Насильник бажає домінувати, встановлювати правила, управляти всіма аспектами життя, необмежено впливати, карати, контролювати думки, дії, почуття;

Насильник потрапляє в ситуації, коли відчуває безпорадність і безсилля, яке продукуватиме у нього злість і агресію, і, не маючи навичок інакше обходитися з почуттями, чинить насильство, примушуючи жертву робити те, що хоче насильник.

3. Беззахисність або залежність (емоційна, економічна, територіальна, юридична і т.д.) жертви від насильника.

4. Алкоголізація або залежність від психоактивних речовин когось із членів сім'ї значно збільшує ризик насильства.

5. Наростаюча згодом сила, поява нових способів і підключення нових видів насильства. Тобто до фізичного насильства може додаватися сексуальний примус, або до емоційного - фізичний;

6. Циклічність насильства.

7. Важкі фізичні і емоційні наслідки для жертви.

8. Домашнє насильство зустрічається у всіх культурах, країнах світу, складах сім'ї, це не залежить від сексуальності партнерів: домашнє насильство зустрічається як в ЛГБТ-сім'ях, так і в гетеросексуальних сім'ях[60, 480-488].

Слід зазначити, що важливо відрізнити сварки і конфлікти в сім'ї від насильства. У конфліктних ситуаціях конфлікуючі знаходяться у відносно рівній позиції, хоч і можуть супроводжувати конфлікт бурхливими емоціями, криками і т.д. Домашнє насильство відрізняється від конфлікту в першу чергу тим, що в ньому немає рівності - насильник завжди прагне влади над жертвою. Друга важлива відмінність - домашнє насильство завжди системно і завжди циклічно.

1.2. Види та цикл домашнього насильства

Домашнє насильство є достатньо широким поняттям, тому існує його розділення на різні види. Їх в психологічній літературі багато, розглянемо основні з них:

Фізичне насильство.

Це прямий або непрямий вплив на жертву з метою заподіяння фізичної шкоди: нанесення каліцтв, тяжких тілесних ушкоджень, побої, поштовхи, ляпаси, кидання об'єктів тощо. Тілесне покарання в сім'ї є однією з форм домашнього насильства. До фізичного насильства зараховується ухилення від надання першої медичної допомоги, депривація сну, позбавлення можливості здійснення життєво-важливих функцій (наприклад, відмова в душі і туалеті), залучення до використання алкоголю і наркотиків проти бажання жертви. Нанесення фізичної шкоди іншим членам сім'ї і тваринам з метою психологічного впливу на жертву визначається як непряма форма фізичного насильства.

Психічне насильство.

Ця форма насильства поширена ще більше ніж фізичне насильство і практично завжди її супроводжує фізичне насильство. Психологічне насильство важко діагностувати, ще складніше довести в суді. Якщо всі інші форми

насильства легко визначаються, оскільки мають чіткі фізичні наслідки, то явні ознаки психологічного впливу рідко можна помітити, а наслідки при цьому можуть бути надзвичайно важкими.

Широта і витонченість форм психологічного насильства значно ускладнює їх класифікацію. Крім того, психологічне насильство досить часто виступає не саме по собі, а разом з іншими видами насильства. Це можуть образливі зауваження (які часто називають критикою), їдкі жарти особливо і часто публічні, будь-які дії і висловлювання, або навпаки бездіяльність, що принижує гідність жертви. Різного роду заборони (особливо це стосується відносин дорослих людей), наприклад, зустрічатися з друзями, родичами, відвідувати якісь місця, заборона працювати або вчитися. Маніпулювання, загрози, перекладання своєї відповідальності на жертву, навіювання почуття провини. Демонстрація своєї сили, без фізичного впливу, але попередження про таку можливість. Сюди ж відносяться приниження і приниження значущості, знецінення досягнень партнера. Емоційне насильство небезпечно тим, що його важко довести, адже від нього не залишається видимих слідів на тілі.

Окрема форма емоційного насильства - газлайтінг: походження цієї назви пов'язано з фільмом "Газове світло" (Gaslight, режисер Джордж Кьюкор, 1944). У ньому блискуче показано, як одна людина може поселити сумнів в адекватності іншого і майже звести його з розуму, постійно не підтверджуючи реальність оточуючих подій. Таким чином, газлайтінг визначається як форма психологічного насильства, головну роль в якій грає заперечення реальності. У повсякденному житті газлайтінг може носити різні форми, наприклад:

Заперечення фактів: "Та що з тобою, я ніколи цього не говорив", "тобі все це здається", "ти придумав/ вигадуєш".

Заперечення емоцій "Тобі здається, що у тебе поганий настрій, але це не так", "Ти не можеш на мене злитися / образатися"

Підкреслення неадекватності сприйняття, знецінення партнера, посилення на емоційний стан і можливу душевну хворобу: "Послухай, щось дивне з тобою останнім часом, у твого дідуся так само все починалося", "Це в

тебе не втома, а знову твоя депресія починається ".

Подібну форму спілкування можуть використовувати як подружжя або партнери по відношенню один до одного, так і батьки по відношенню до дітей. Нерідко це призводить жертву газлайтінга до серйозних психологічних і емоційних проблем.

Газлайтерами можуть бути: батьки, які заперечують факти фізичного або емоційного насильства над дитиною; родичі, які звинувачують в божевіллі жертву інцесту: чоловік, який вважає будь-які сльози і невдоволення дружини проявами циклічних процесів в жіночому організмі або депресії і відмахуватися від обговорення конфліктних ситуацій; дружина, яка вважає втому і апатичність чоловіка побутовою лінню, і не бажає прислухатися до нього.

Сексуальне насильство.

Це вид фізичного насильства. Це не тільки "згвалтування", тобто вчинення статевого акту, незважаючи на явну відмову іншого партнера, а це ще зазвичай супроводжується фізичним насильством. Це будь-яка примусова сексуальна дія або використання сексуальності іншої людини. Тобто вмовляння після відмови, домагання, шантаж, задобрювання, підкуп і т.п.

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, шлюб найчастіше розцінюється як наділення чоловіків безумовним правом на сексуальні відносини з дружиною.

Примус до сексу під виглядом подружнього обов'язку - теж сексуальне насильство, тому що ніякого подружнього обов'язку не існує. Секс в здорових відносинах завжди відбувається за обопільною, вираженою обома людьми, згодою, та приносить задоволення, насолоду і радість від близькості з партнером.

Доведено зв'язок сексуального насильства і небажаних вагітностей (через відсутність можливості використання засобів контрацепції), вагітностей серед підлітків, збільшеного ризику зараження захворюваннями, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ / СНІД.

Зґвалтування - найжорстокіша форма сексуального насильства. До наслідків зґвалтування відносяться небажана вагітність і захворювання, що передаються статевим шляхом, в тому числі ВІЛ / СНІД. Однак жертви часто не заявляють про зґвалтування, боячись суспільного осуду.

До форм сексуального насильства відносяться пропозиція або примус до сексуальних дій (незалежно від результату), демонстрація геніталій, демонстрація порнографії, сексуальний контакт, фізичний контакт з геніталіями, розглядання геніталій без фізичного контакту, використання партнера для виробництва порнографії.

Економічне насильство.

Це контроль над фінансовими та іншими ресурсами сім'ї, виділення жертві грошей на "життя", вимагання, примус до вимагання. Сюди також відносяться заборона на отримання освіти та / або працевлаштування, і навмисна розтрата фінансових коштів сім'ї з метою створення напруженої обстановки. Коли один з партнерів сам відмовляється працювати - це теж форма економічного насильства. В такому випадку він змушує іншого працювати за двох або заважає його роботі через власні комплекси [38, 926-930].

Тож, можна сказати, що насильство це багатогранне поняття, воно має декілька видів, і дуже рідко застосовується один з них, найчастіше це сукупність різних видів і проявів домашнього насильства.

Домашнє насильство зазвичай має циклічний характер, коли воно переходить з однієї стадії в іншу, і так по колу, яке не має кінця. Тож розглянемо цикл домашнього насильства:

1. Насильницький акт: вчинення насильства.

2. Примирення: Насильник приносить вибачення, пояснює причину жорстокості, перекладає провину на жертву іноді заперечує те, що сталося або переконує жертву в перебільшенні подій. В цей час насильник прагне показати

своє почуття провини, і як винувата людина сама шукає покарання або спокутування. Отримавши його, почуття провини проходить, і настає наступний етап.

3. Спокійний період, його ще називають "медовим місяцем": Це досить складна стадія. Після прояви жорстокості і насильства кривдник може перетворитися в турботливу, вірну, чарівну і добру людину, стати таким, яким жертва його полюбила. Насильник може здійснювати різноманітні романтичні дії: запрошувати в ресторан або дарувати дорогі подарунки. Така поведінка розраховано на підтримку "нормальних" відносин. Метою цієї стадії є утримати жертву в сім'ї і зберегти видимість благополуччя. Цей період може тривати від кількох годин до кількох років.

4. Провокація чи нагнітання напруги: насильник створює ситуації, коли жертва виявляється в такому положенні, коли насильник може зробити насильство, звинувативши в цьому саму жертву. У цей період жертви дуже уважні, намагаються вгадати кожен крок і його наслідки. Це дуже непростий період, і він може тривати довго.

5. Новий акт насильства.

Отже, можна побачити що перша та остання стадія однакові, адже це рух по колу, коли людина потрапляє знов і знов туди, де вона вже була раніше [25, 32-48].

1.3. Причини та наслідки домашнього насильства

Причини, що провокують насильство в сім'ї, намагаються пояснити багато існуючих в даний час теорій.

У багатьох країнах домашнє насильство розглядається як серйозна соціальна проблема і входить в сферу інтересів різних академічних і практико-орієнтованих дисциплін. У західній думці переважають в основному три точки

зору на комплекс проблем, пов'язаних з насильством в сім'ї.

Перша базується на підході, який можна назвати соціокультурним. Він відсилає проблему домашнього насильства до того комплексу соціальних структур, культурних норм і систем цінностей, який продукує певний тип соціальної чутливості суспільства, толерантний до насильства по відношенню до жінок, або ж заохочує його. В основі даного підходу лежить теорія соціального конструювання.

Друга точка зору сконцентрована на самій структурі сім'ї. Так звана теорія сімейних систем розглядає проблему домашнього насильства крізь призму комунікаційних стратегій, які існують всередині домашнього кола. Факт насильства в рамках даної теорії трактується як наслідок трагічної помилки, зробленої під час формування внутрішньосімейного простору і призводить до порушення комунікаційного процесу і виникнення конфліктів. На цій теорії, наприклад, базується практика спільного консультування подружжя.

Третя точка зору на проблему домашнього насильства є логічним висновком з практики індивідуального консультування. В рамках даного підходу причини агресивної поведінки чоловіка і наполегливого моделювання їм ситуації терору всередині сім'ї видаються як наслідки психологічних травм, які він виніс зі свого дитинства, що відбилися в зрілому віці в ідеї посттравматичного стресу, депресивних станів, низької самооцінки і разом з тим нарцисизму, розладів особистості. Багато в чому цей підхід підкріплює першу точку зору на сім'ю як транслятор тих культурних норм, які продукуються суспільством [45, 200].

В рамках соціологічного підходу провідним фактором вважається соціокультурна обумовленість, тобто насильство є стереотипом сімейних відносин, прийнятим в даній групі населення і виховання з дитинства, а також впливу соціальних факторів (соціально-економічне становище індивіда, сім'ї, безробіття, погані житлові умови) [33, 208].

З позиції психологічного підходу насильство розглядається як результат або негативного особистого життєвого досвіду «травми дитинства», або алкоголізму і психопатології, або як симптом дисфункціонування сім'ї, парадоксальним чином стабілізуючий сімейну систему. Погане поводження може розглядатися як результат деструктивної сімейної взаємодії, коли один з членів сім'ї незалежно від наявності або відсутності у нього специфічних психосоматичних характеристик поведінки або особливостей може сприймати так, ніби то має відхилення.

З позиції системної сімейної психотерапії жорстоке поводження в сім'ї - показник дисфункціонування сімейної системи. І якщо існуючі проблеми сімейних відносин не усунути, то насильство може мати або хронічний, або циклічний характер [65, 768].

В даний час більш продуктивними вважаються міждисциплінарні підходи, такі, як психобіологічний, соціально-психологічний і соціально-структурний. Розглянемо кожен з них.

Відповідно до концепції психобіологічний підходу насильницька поведінка найбільш характерна для осіб з психологічними відхиленнями і обумовлюється наявністю у індивіда патологічних і девіантних рис.

Соціально-психологічний підхід розглядає насильство в сім'ї як продукт соціалізації, відтворення тієї моделі поведінки. Того життєвого досвіду, який дитина отримала в сім'ї [19, 218].

У теорії і практиці соціальної роботи в даний час існує декілька різних підходів до пояснення причин виникнення насильства в сім'ї. Відповідно до одних увага акцентується на вплив психологічних або психосоціальних факторів. Згідно з іншими підходами відзначається вплив таких ситуативних чинників, як наркотичне чи алкогольне сп'яніння, матеріальні труднощі, залежність жертви, провокаційна поведінка з боку жертви, дестабілізуючий вплив зовнішнього середовища.

Проведений Н. Ф. Берднікович аналіз теорій, що пояснюють природу зневажливого ставлення і насильства в сім'ї. Дозволив виділити три більш приватних підходу до даної проблеми: ситуаційна модель, теорія соціальних змін, модель символічної взаємодії.

Ситуаційна модель виходить із того, що ймовірність виникнення агресії визначається тривалістю і інтенсивністю впливу певних ситуативних і структурних змінних. Крім вище перерахованих факторів і причин до них також відносять наявність комунікативних чинників.

Не останнє місце при поясненні причин насильства відводиться і впливу внутрішніх і особливо зовнішніх стресових факторів [24,208].

В основі теорії соціальних змін лежить ідея про те, що процес соціальної взаємодії являє собою послідовну зміну заохочень і покарань. Коли людина в ході спілкування з іншими намагається збільшити частку одержуваних ним нагород і знизити кількість покарань.

В основі концепції моделі символічної взаємодії лежить твердження, що спілкування між людьми є безперервним процесом обміну інформацією, в ході якого кожна попередня репліка визначає подальшу, в результаті чого для розуміння змісту сказаного необхідно встановлення єдиного шаблону декодування символічного сенсу слів. Якщо ж такої «згоди» не досягнуто, можливі розбіжності в розумінні і, як результат, підвищення ймовірності конфліктів і поява натягнутості та агресивності у взаєминах.

Вітчизняний аналіз даних по зареєстрованим випадкам домашнього насильства показує різні причин виникнення насильства в сім'ї:

- насильницькі дії найчастіше відбуваються стосовно жінок і дітей;
- психологічне і фізичне насильство є найбільш розповсюдженими;
- насильниками найчастіше виступають родичі, а не чужі люди;
- насильство – це явище що повторюється;
- потерпілі та родичі не йдуть в міліцію, шукають підтримку у друзів або в спеціальних установах;
- частота насильства не пов'язана з етнічною приналежністю;

- рівень освіти не корелює з частотою насильства;
- питома вага душевнохворих 10-15%, психологічні розлади (депресії і т. п. Складають 60%);

- насильство частіше зберігається в сім'ях, де шлюб зберігається заради дітей;

- домашнє насильство носить циклічний характер.

Насильство в сім'ї порушує такі права людини, як право кожного на захист перед законом і відсутність дискримінації за ознакою статі, віку, домашнього або соціального статусу; право не піддаватися жорстокому поводженню; право на життя і фізичну недоторканність; право на високі стандарти фізичного і психічного здоров'я.

Щодо наслідків насильства в сім'ї, то це можна зазначити тілесні ушкодження, психічні розлади, самогубства, а також втрата почуття самоповаги у жертви. Постійне грубе поводження здатне спровокувати у жертви відповідні насильницькі дії по відношенню до агресора[25,32-48].

Домашнє насилля іноді включає в себе також і сексуальне насильство, що в свою чергу має свої наслідки, такі як:

- Почуття провини, самозвинувачення;
- Флешбеки (раптові, сильні, повторні переживання насильницького досвіду);
- Нічні кошмари;
- Безсоння, страхи, пов'язані зі спогадами про насильство (в тому числі страхи об'єктів, запахів, місць, відвідувань лікаря та ін.);
- Проблеми самооцінки;
- Сексуальні розлади;
- Хронічні болі;
- Хімічні залежності;
- Самоушкодження;
- Суїцидальні думки і суїцид;
- Соматичні розлади, депресія;

- Посттравматичний стресовий розлад;
- Висока тривожність і тривожний розлад;
- Інші психічні розлади (в тому числі прикордонний розлад особистості і дисоціативний розлад особистості, булімія, анорексія).

Крім того, насильство над дорослими членами сім'ї відповідно відображається і на дітях, викликаючи у них різні психоемоційні та психосоматичні розлади, шкільну дезадаптацію, і в цілому призводить до порушень розвитку і соціалізації. Сім'ї, в яких відносини будуються на насильстві, входять до групи ризику, так як діти, які вирости в настільки неблагополучній атмосфері згодом стають або жертвами, або самі піддають насильству своїх близьких. За статистикою, 95% людей, що мешкають в колоніях, в дитинстві зазнали насильства або були його свідками [36,125].

На думку І. Г. Малкіної-Пих, наслідки домашнього насильства багато в чому відповідають симптомам ПТСР:

- на психологічному рівні: порушення сну, кошмари, повторювані спогади, складності з концентрацією уваги, підвищена тривога і збудливість, гіперактивність, порушення взаємин, відчуття ворожого ставлення суспільства;
- на фізіологічному рівні: відчуття нестачі повітря, дискомфорту в шлунку, внутрішні спазми, головні болі, зниження інтересу до сексу аж до повної байдужості;
- на рівні поведінки: суїцидальні спроби або думки, зловживання алкоголем або наркотиками, проблеми з харчуванням (булімія або анорексія), безладна зміна сексуальних партнерів.

Особливістю стану людини, яка пережила насильство, є виражене почуття провини за те, що трапилося, крім того присутні почуття ненависті до гвалтівника, жаху і образи, як наслідок виникає неприйняття і відкидання власного тіла. Різко падає самооцінка. Емоційний розлад може приймати різні форми - від замкнутості в собі до страху і нездатності залишатися одному.

Наслідки домашнього фізичного і сексуального насильства для здоров'я жертв носять важкий і руйнівний характер. Жінки, що піддаються насильству,

можуть відчувати різні проблеми зі здоров'ям - від виникнення депресій до відчуттів постійних болів. Вони також піддаються ризику зараження хворобами, що передаються статевим шляхом, а також небажаної вагітності. У зв'язку з проблемами зі здоров'ям жінки змушені пропускати роботу протягом тривалого часу. Домашнє насильство може привести до смертельного результату. По всьому світу 40 - 70% жінок, що стали жертвами вбивств, були вбиті своїми партнерами. Домашнє насильство також має негативні наслідки для дітей, сім'ї, друзів, співробітників і суспільства в цілому [37, 416].

Але це не єдині наслідки домашнього насильства, наприклад О. А. Карабанова доповнює цей список:

- колосальні грошові суми витрачаються на оплату послуг міліції та судів, органів охорони здоров'я, оплату лікарняних листів, на утримання притулків для жінок і дітей, соціальне страхування;
- наслідки фізичного насильства можуть проявитися в різних симптомах:
 - травматичні стресові реакції;
 - стан страху і тривоги - досить типові реакції дитини на загрозу фізичного насильства;
 - депресія і суїцидальна поведінка. Спостерігаються депресивні симптоми, що супроводжуються сумом і нездатністю відчувати приємні відчуття;
 - низька самооцінка. Жертви фізичного насильства часто розглядають себе з деяким невдоволенням і піклуванням;
 - порушення в сфері міжособистісних відносин. Погано контролюють свою поведінку і емоції. Не дуже впевнено почувають себе в суспільстві;
 - порушення центральної нервової системи;
 - саморуйнівні тенденції, що включають суїцидальні спроби;
 - соматичні порушення і психічні дисфункції [31, 319].

Таким чином, причини, що провокують насильство в сім'ї, намагаються пояснити багато існуючих в даний час теорій.

У теорії і практиці соціальної роботи в даний час існує декілька різних підходів до пояснення причин виникнення насильства в сім'ї. Відповідно одним увага акцентується на вплив психологічних або психосоціальних факторів. Згідно з іншими підходами відзначається вплив таких ситуативних чинників, як наркотичне чи алкогольне сп'яніння, матеріальні труднощі, залежність жертви, провокаційна поведінка з боку жертви, дестабілізуючий вплив зовнішнього середовища.

Насильство в сім'ї порушує такі права людини, як право кожного на захист перед законом і відсутність дискримінації за ознакою статі, віку, домашнього або соціального статусу; право не піддаватися жорстокому поводженню; право на життя і фізичну недоторканність; право на високі стандарти фізичного і психічного здоров'я.

Наслідками насильства в сім'ї стають тілесні ушкодження, психічні розлади, самогубства, а також втрата почуття самоповаги у жертви. Постійне грубе поводження здатне спровокувати у жертви відповідні насильницькі дії по відношенню до агресора.

Крім того, насильство над дорослими членами сім'ї відповідно відображається і на дітях, викликаючи у них різні психоемоційні та психосоматичні розлади [45, 200].

1.4. Соціально-психологічна характеристика жінок, які зазнають насильство в сім'ї.

Як було зазначено раніше, жінки найчастіше стають жертвами домашнього насильства і це явище, нажаль, не проходить безслідно.

Найчастішими проявами насильства, від яких страждають жінки є (в порядку зменшення): словесні образи (нецензурна лайка, картання);

психологічний тиск (приниження гідності у присутності сторонніх, залякування, плітки); фізичне насильство (побиття, загроза для життя); сексуальне примушення.

Найбільший рівень насильства припадає на старших жінок і, скоріш за все, не тому, що вони більше і частіше за молодших жінок зазнають насильства, а через те, що вони краще усвідомлюють саме поняття "насильство". Потрібно зауважити, що попередні дослідження психологів, соціологів та інших фахівців, які займаються вивченням проблеми насильства стосовно жінок, свідчать, що навіть коли жінки наражаються на насильство, вони не завжди його ідентифікують як прояв насильства. Тому можна стверджувати, що насправді від насильства жінки страждають набагато частіше, ніж вони це усвідомлюють самі.

Жінки незалежно від типу поселення однаково потерпають від різних форм насильства в сім'ї, а які проживають у місті, характерне більш адекватне реагування на некоректну поведінку чоловіків у сім'ї, вони частіше сприймають її як недозволену і визнають насильницькою. Для сільських жінок, які в більшій мірі, ніж городянки, знаходяться у полоні суспільних стереотипів, притаманне приховування сімейних негараздів.

На перший погляд психологічне насильство не є таким очевидним, як фізичне. Проте воно може мати не менш тяжкі наслідки. Образи, чіпляння, приниження руйнують самооцінку жертви, викликають пригніченість і почуття безсилля, можуть стати причиною страшної дії – самогубства. Загальновідомо, що словесне насильство передує грубим формам фізичного насильства і супроводжується побиттям.

Словесне насильство має загальні риси. Як правило воно здійснюється за закритими дверима і тільки жертва є його свідком. З часом словесне насильство стає все більш інтенсивним. Жертва звикає і адаптується до ситуації. Цей вид насильства має різні види. Воно може бути прихованим і явним. Словесне насильство веде до постійного знецінення насильства жертвою – ситуація починає сприйматися нею як "нормальна", "звичайна".

Нерозуміння і неусвідомлення жертвою того, що вона втягнута в примусові, насильницькі відносини, позбавляє її можливості отримати допомогу, переосмислити своє життя і змінити його на краще. Тим більше, що психологічні наслідки тривалих стосунків в атмосфері словесного насильства не такі вже й малосуттєві. Передусім, жертва може перестати довіряти сама собі. І рівень недовіри може доходити до сумнівів у власній психічній повноцінності. Втрачається будь-яке бажання будь-що робити з власної ініціативи. У кращому випадку всяка діяльність викликає подвійне, "амбівалентне" ставлення, в гіршому – розвиваються пасивність, страх зробити вчинок. Жертва вербального насильства втрачає здатність розслабитися – вона весь час очікує пастки, якоїсь халепи. Для неї характерне депресивне світосприйняття. Самооцінка жертви страждає. Їй важко приймати самостійні рішення, робити логічні висновки. Самогубство може бути одним із трагічних наслідків словесної агресії. Тому важливим моментом є "розпізнання" жінкою характеру усталених відносин, усвідомлення себе як жертви, а потім поступова зміна самооцінки.

Насильство в сім'ї, спрямоване проти жінки, має й руйнівний вплив на фізичний, моральний, психологічний стан дітей. Діти також можуть бути втягнуті в насильство в сім'ї різними шляхами. Самі діти інколи звертаються по допомогу до людей поза межами сім'ї, коли вони побоюються за безпеку своїх матерів. В інших випадках чоловіки використовують дітей як засіб контролю поведінки жінок. Інколи діти бувають втягнутими в насильство в сім'ї, коли намагаються захистити своїх матерів від знущання.

Нажаль існує велика ймовірність того, що діти, які спостерігали за насильством у сім'ї, можуть переносити цей негативний досвід у власне доросле життя: дівчата – пасивно сприймати агресію в будь-якій формі по відношенню до себе, а хлопчики, засвоївши приклад батьківської поведінки, застосовувати насильство.

Жінки, що мають вищу освіту й високий соціальний статус, не можуть миритися з будь-якими формами насильства по відношенню до себе. Особливо

болісно вони реагують на психологічний тиск і пригноблення. Часто саме цей вид насильства спонукає їх до радикальних змін власного життя. Згідно з опитуванням жінок з неповних сімей, серед названих причин розірвання шлюбу були вказані, насамперед, "неввічливість та брутальність у взаємовідносинах", "психологічна несумісність подружжя". На них указала переважна більшість респондентів. На фізичне насильство як причину розлучення вказала майже половина опитаних. Причому відповіді міських і сільських жінок у цьому майже повністю збігалися [30, 65-75].

Насильство – це явище, яке не минає просто так, а нажалі має свої наслідки та залишає відбиток у характері людини. Розглянемо загальні індивідуально-психологічні особливості жертв, що постраждали від насильства в сім'ї.

Багато психологів займалися вивченням даної проблематики і помітили деякі спільні риси жертв, які зазнали насильства в сім'ї.

Наприклад, на думку Максимова Н. Ю., Мілютіної К. Л. для жінок-жертв домашнього насильства характерні, на думку більшості експертів, пасивно-споглядальна позиція, почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертовності, ригідність установок. Відзначається наявність низької самооцінки, невпевненості в собі, залежності від чоловіка, невірноваженості, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності. До того ж розвинені невротичні механізми психологічного захисту – схильність до стереотипної поведінки, регресу в стані підвищеної збудливості – не дають цим жінкам можливості в ситуації конфлікту діяти конструктивно, адже для цього необхідно щонайменше вийти за межі ситуації, побачити її під іншим кутом зору і змінити власні стереотипи поведінки.

Як підкреслюють автори, часто жінки, які потерпають від домашнього насильства, мають виражені акцентуації характеру – депресивну, тривожну, демонстративну. Акцентуації характеру є варіантом психічної норми, проте вони свідчать про наявність у людини яскраво виражених рис характеру, що

пов'язані з типом її реагування, основними потребами, захисними механізмами.

Так, наприклад, для людей з депресивною акцентуацією характерний постійний або такий, що виникає періодично, депресивний стан, що характеризується зниженим настроєм, низькою активністю, відчуттям утоми, схильністю до самозвинувачень, песимістичними очікуваннями щодо майбутнього, навіть суїцидальними думками. Для тривожних жінок характерне, зокрема, відчуття немотивованої тривоги, невпевненість, а також гіпервідповідальність за дитину, намагання все передбачити і запобігти всім можливим негараздам. Тривожні та депресивні жінки дуже емоційно чутливі, схильні до глибоких переживань, на відміну від істеричних, які здатні до бурхливих емоційних сплесків, що насправді є досить поверховими і часто мають демонстративний характер. Проте саме такі сплески, як правило, провокують чоловіків до застосування насильства щодо жінок[39, 343].

Таким чином, жінки, що відзначаються вказаними рисами, справді є досить вразливими щодо домашнього насильства: через свою залежність і пасивність, нездатність постояти за себе (тривожні та депресивні жінки) або неврівноваженість, емоційні сплески (істеричні, демонстративні жінки) вони є потенційними жертвами насильства насамперед з боку власних чоловіків.

Також психологи зазначають, що спостерігали в жінок-жертв домашнього насильства низький рівень самоусвідомлення: вони погано усвідомлюють себе як людину, втратили власне Я, не орієнтуються у своїх потребах та бажаннях, мають виражений мазохістичний компонент, який базується, вочевидь, на негативному досвіді власного дитинства.

Окремі психологи вказують на такі особливості жінок-жертв домашнього насильства: невисокий освітній та культурний рівень, амбівалентність, порушення статоворольової ідентифікації. Амбівалентність характеризує почуттєву сферу людини. Вона виявляється в суперечливості емоційних ставлень людини до певного об'єкта. Так, це можуть бути стійкі почуття до членів сім'ї водночас із протилежними за модальністю ситуативними емоціями (наприклад любов, повага – і одночасно образа або зневага – і в той же самий

час жалість). Амбівалентність почуттів може виявлятися як непослідовність, суперечливість поведінки людини, хитання та сумніви у ситуації вибору. Можна зробити припущення, що саме непослідовність поведінки, постійні хитання є тими факторами, що провокують насильство стосовно таких жінок.

Щодо порушення статевої ідентифікації як чинника домашнього насильства по відношенню до жінок, то тут можна припустити, що жінки, чия поведінка суперечить загальноприйнятим нормам, уявленням про поведінку дружини, матері, частіше потерпають від домашнього насилля, ніж ті, які поводяться у відповідності до цих уявлень [59, 112-116].

1.5. Протидія домашньому насильству

7 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запроваджено комплексний підхід та визначено систему заходів щодо запобігання та протидії фізичному, психологічному та сексуальному насильству в сім'ї. Законом встановлено, що до кривдника (особи що вчинила домашнє насильство у будь-якій формі) суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству може бути встановлено спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. До таких спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника (виноситься уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України);
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника (видається судом);
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи (здійснюється уповноваженими підрозділами органу Національної поліції України);

4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників (відповідальними за виконання програм для кривдників, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування).

Розглянемо особливості деяких із основних спеціальних заходів, на які слід більше звернути увагу.

Терміновий заборонний припис вноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення.

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи:

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи.

Вимога поширюється на місце спільного проживання постраждалої особи та кривдника незалежно від того, чи належить таке помешкання одному з них на праві власності, чи дане помешкання є орендованим, або право на квартиру/будинок належить родичам, знайомим тощо.

Терміновий заборонний припис вноситься строком до 10 діб за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків.

Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду.

Обмежувальний припис видається судом у порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України.

Право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно кривдника мають:

- 1) постраждала особа або її представник;
- 2) у разі вчинення домашнього насильства стосовно дитини – батьки або інші законні представники дитини, родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, а також орган опіки та піклування;
- 3) у разі вчинення домашнього насильства стосовно недієздатної особи – опікун, орган опіки та піклування.

Заява про видачу обмежувального припису подається до суду за місцем проживання (перебування) особи, яка постраждала від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а якщо зазначена особа перебуває у закладі, що належить до загальних чи спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, – за місцезнаходженням цього закладу.

Обмежувальний припис видається на строк від 1 до 6 місяців та може бути продовжений судом на строк не більше 6 місяців. Таке продовження має місце лише один раз.

Судом визначається один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього наступних обов'язків:

- 1) заборона перебувати в місці спільного проживання (перебування) з постраждалою особою;
- 2) усунення перешкод у користуванні майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності або особистою приватною власністю постраждалої особи;
- 3) обмеження спілкування з постраждалою дитиною;
- 4) заборона наближатися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування постраждалою особою;
- 5) заборона особисто і через третіх осіб розшукувати постраждалу особу, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, невідомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею;

б) заборона вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Про видачу обмежувального припису кривднику суддя у встановлений законом строк інформує уповноважені підрозділи органів Національної поліції України за місцем проживання (перебування) постраждалої особи для взяття кривдника на профілактичний облік, а також районні, районні у містах Києві і Севастополі державні адміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад за місцем проживання (перебування) постраждалої особи.

Обмежувальний припис не може містити заходів, що обмежують право проживання чи перебування кривдника у місці свого постійного проживання (перебування), якщо кривдником є особа, яка не досягла вісімнадцятирічного віку на день видачі такого припису.

Постраждала особа може вимагати від кривдника компенсації її витрат на лікування, отримання консультацій або на оренду житла, яке вона винаймає (винаймала) з метою запобігання вчиненню стосовно неї домашнього насильства, а також періодичних витрат на її утримання, утримання дітей чи інших членів сім'ї, які перебувають (перебували) на утриманні кривдника, у порядку, передбаченому законодавством.

Таким чином, законодавство запроваджує нові заходи, які можуть бути застосовані до кривдника у разі здійснення ним домашнього насильства, або погрози його здійснення. Такі заходи мають захищати осіб, які постраждали від домашнього насилля та попереджувати таке насилля [22, 56-62].

Тож, домашнє насильство - це агресивні дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкоди, травма. Приниження або смерть. Домашнє насильство - це емоційна або фізична образа чи загроза фізичної образи, існуюча всередині сім'ї, яка включає в себе подружжя, колишнє подружжя, батьків, дітей, онуків тощо.

Домашнє насильство може бути і в гетеросексуальних і в гомосексуальних стосунках, а також по відношенню до колишнього подружжя або партнера. Часто вказують, що домашнє насильство має на меті набуття над жертвою влади і контролю. Домашнє насильство також може включати насильство по відношенню до дітей, батьків або осіб похилого віку. Може виражатися в формі фізичного, вербального, релігійного, репродуктивного, психологічного, економічного і сексуального насильства, яке може варіюватися від ледь помітних примусових форм до згвалтування в шлюбі і фізичного насильства, такого як задуха, побиття, нанесення каліцтв тощо.

В цілому по світу жертвами домашнього насильства в переважній більшості випадків є жінки, і саме жінки, як правило, відчувають на собі більш серйозні форми насильства.

Домашнє насильство не залежить від гомосексуальності: і в чоловічих, і в жіночих одностатевих стосунках воно зустрічається так само часто, як і в різностатевих, хоча ступінь його вираженості в одностатевих стосунках слабкіша.

Домашнє насильство є одним з найбільш недооцінених злочинів в світі, так як про нього не завжди повідомляють.

Домашнє насильство часто відбувається через те, що кривдник вважає, що насильство є правом, допустимим і виправданим, або ж про насильство навряд чи буде повідомлятися стороннім. Це може привести до циклу насильства між членами сім'ї, які можуть відчути, що таке насильство прийнятно або виправдано. Багато людей не визнають себе насильниками або жертвами, тому що вони розглядають свій досвід як сімейні конфлікти, які лише вийшли з-під контролю.

Насильницькі відносини характеризуються циклом насильства, під час якого наростає напруженість і відбувається акт насильства, за яким слідує період примирення і спокою. Жертви домашнього насильства можуть виявитися в пастці ситуації через ізоляцію, владу і контроль, травмуючі зв'язки з кривдником, брак фінансових ресурсів, страх, сором, або через захист дітей. В

результаті жорстокого поводження жертви можуть відчувати фізичні відхилення, нерегульовану агресію, хронічні проблеми зі здоров'ям, психічні захворювання, проблеми з фінансами і погану здатність створювати здорові відносини. Також можливі серйозні психологічні розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад.

В нашій країні на законодавчому рівні передбачено заходи, що направлені на протидію домашньому насильству – це Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому запроваджено комплексний підхід та визначено систему заходів щодо запобігання та протидії фізичному, психологічному та сексуальному насильству в сім'ї. Законом встановлено, що до кривдника (особи що вчинила домашнє насильство у будь-якій формі) суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству може бути встановлено спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству.

1.6. Методологічні підходи до аналізу цінностей і ціннісних орієнтацій

Поняття цінності зачіпає багато сфер людського життя і впливає на подальшу поведінку, це соціальне явище, тому дуже ретельно розглянуто в соціальній психології.

Поняття "цінність" було введено в науковий обіг в середині XIX століття. Воно досить широко використовується у філософській літературі для вказівки на людське, соціальне і культурне значення певних явищ дійсності.

У філософсько-соціологічній літературі можна знайти величезну кількість найрізноманітніших дефініцій цінностей. Однак, для того, щоб розібратися з даним поняттям, необхідно звернутися до його історії.

Це в першу чергу відноситься до робіт М. Вебера. Німецький соціолог розумів під цінностями узагальнені цілі і засоби їх досягнення, що

забезпечують інтеграцію суспільства і допомагають індивідам здійснювати соціально схвильований вибір своєї поведінки в життєво значущих ситуаціях. М. Вебер вважав, що саме система цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію потреб та інтересів індивідів і соціальних спільнот.

Продовжує традицію дослідження цінностей Ч. Морріс. Він пов'язує цінності з обраною поведінкою і вважає, що всі живі організми прагнуть до придбання певних речей незалежно від того, чи є ці речі предметами, знаками, станами або іншими організаціями. Будь-яка ситуація, в якій здійснюється бажана поведінка, є оціночною ситуацією. Слід розрізняти три різних аспекти цієї ситуації, пов'язаних з проявом трьох родів цінностей. Ч. Морріс виділяє в цьому зв'язку так звані оперативні цінності, які, на його думку, представлені в поведінці видимими перевагами щодо різних аспектів ситуації. Виявляються в оцінчій ситуації і приховані цінності, які представлені в поведінці перевагу символічних, знакових об'єктів. Також, в оцінчій ситуації, по Ч. Моррісу, представлені і об'єктивні цінності, тісно пов'язані з обраною поведінкою.

Ч. Морріс схиляється до бихевіористичного тлумачення цінності. Він вважав, що саме на основі бихевіористських постулатів можливо її емпіричне дослідження[43, 25-37].

Також, слід зазначити, що на думку К. Клакхон, цінності відіграють істотну роль в інтеграції системи особистості та соціокультурної системи, забезпечуючи необхідну між ними адекватність. В цьому плані як особисте, так і суспільне життя з необхідністю вимагають ціннісних стандартів, щодо яких має домінувати загальна згода. "Якщо хто-небудь, - пише К. Клакхон, - запитає, чому існують цінності, то відповідь має бути такий: бо суспільне життя було б без них неможливе, функціонування суспільної системи не могло б стійко реалізувати групові цілі, індивіди не могли б отримувати те, що вони бажають ... Але, перш за все, цінності надають суспільному життю елемент передбачення".

Цінності, по К. Клакхон, проявляються тоді, коли індивід або група

людей роблять вибір між лініями мислення і поведінки. При цьому слід брати до уваги не прості імпульси або раціональні калькуляції сьогоденних вигод, а узагальнений кодекс індивідуального та суспільного життя. Саме ці кодекси обумовлюють, перш за все, переконання індивідів і груп щодо того, що є для них бажаним, гідним їх бажання. І хоча з точки зору індивідів, груп і спостерігача кодекси як обґрунтування вибору можуть бути різними, дослідник зобов'язаний цікавитися ними в першу чергу[43, 25-37].

Суб'єктивістський характер має і концепція цінності Т. Парсонса. Згідно з ним, головна диференціація цінностей зв'язується з класами об'єктів, від яких людські дії невіддільні. Ця диференціація відноситься, з одного боку, до оцінки самих культурних зразків і їх "неемпіричних" систем віднесення, а з іншого, - до чотирьох великих категорій емпіричних об'єктів, з якими людина завжди має справу, а саме до соціальної системи, системам особистості, організмів і фізичного світу.

Подібність дефініцій цінності К. Клакхон і Т. Парсонса очевидно. Їх суть - в концептуалізації певної суб'єктивної якості - уявлень індивідів про те, що для них є бажаним. Правда, Т. Парсонс на відміну від К. Клакхон підкреслює, що цінність конституюється лише на основі загальноприйнятих уявлень про те, що бажано. Тому соціальні цінності - це "загальноприйняті уявлення про бажаний тип соціальної системи - перш за все про суспільство в уявленні його власних членів".

Спираючись на суб'єктивістську концепцію цінності, Т. Парсонс постулює ціннісний консенсус членів суспільства щодо того, що гідно бажання. Основний недолік парсонсовської концепції цінностей полягає в ігноруванні суспільно-історичного буття цінностей, їх взаємозв'язку з дійсними умовами життя людей, які реально існують як члени тих чи інших суспільних класів і соціальних груп. Інтеграція людей в складну мережу економічних, політичних, соціальних та інших відносин формує їх певні інтереси і потреби. Соціальні цінності як раз і є вираженням цих інтересів і потреб [29, 68-78].

Маючи знання появи та розвитку поняття «цінність», слід розглянути, як

сучасна нам наука визначає це поняття, яке настільки широко використовується в соціогуманітарних галузях знання. Перш за все, відзначимо існування величезної кількості дефініцій поняття "цінність", які істотно відрізняються один від одного не тільки завдяки різним підходам (філософському, психологічному, культурологічному, соціологічному), але подекуди й усередині однієї і тієї ж науки. У той же час саме увагу до аксіологічних проблем об'єднує сьогодні представників різних галузей соціогуманітарного знання.

Звертаючись до аналізу інтерпретації цінностей у вітчизняній соціологічній літературі, перш за все, слід підкреслити, що перші публікації, присвячені проблемам цінностей з'явилися в СРСР (як і в інших соціалістичних країнах) в кінці 50-х - початку 60-х років минулого століття, тобто в період "хрущовської відлиги".

Таким чином, близько півстоліття ціннісна проблематика знаходиться в центрі уваги вітчизняних психологів та соціологів. Зрозуміло, що всі вони до початку 1990-х років артикулювали свою прихильність марксистському баченню ціннісних феноменів. Однак, в останні роки вивчення ціннісної динаміки набуває особливої значущості та актуальності, оскільки має безпосередній стосунок до процесів соціокультурної трансформації пострадянських суспільств.

Розуміння цінності як феномена, що відображає весь спектр життєвої значимості (як позитивної, так і негативної), характерно для таких вітчизняних і зарубіжних дослідників-марксистів, як С. Ангелов, Л.М. Архангельський, В. Брожек, В.А. Васіленю, В. Вічева, Н. Генюв, В.В. Гречаний, М.В. Дьомін, О.Г. Дробницький, М.С. Каган, Л.В. Лармін, В. Проданов, Л. Н. Столович, І. І. Чанглі та ін. Таке трактування цінностей передбачає правомірним їх розподіл на позитивні і негативні. Деякі автори не поділяють подібну позицію і скоріше згодні з тими авторами, які вважають, що поняття цінність відображає лише одну сторону значущості - позитивну. "Світ цінностей", з точки зору цих авторів, не тотожний "світу значущості", останній набагато ширше першого. Як

пише А. М. Коршунов, "в суспільстві будь-які події так чи інакше значимі, будь-яке явище виконує ту чи іншу роль. Але тільки деякі з них - позитивно значущі - складають цінність". У зв'язку з цим він дає таке визначення цінності. "Цінність - це не всяка значимість, а лише та, яка відіграє позитивну роль у розвитку суспільства: вона, в кінцевому рахунку, пов'язана з соціальним прогресом" [52, 656].

Здається, що точно так само можна говорити про цінності таких соціальних суб'єктів, як особистість і соціальна група. Лише те, що бажане, привабливе, корисне, необхідне цим суб'єктам і виступає цінністю. Інша справа, що одна і та ж річ, явище, процес для одних суб'єктів матиме позитивну, для інших - негативну значимість, для перших буде цінністю, для других ні. Так, наприклад, демократичні перетворення на пострадянському просторі для багатьох радянських людей представляються корисними, бажаними (незважаючи на всю суперечливість їх розвитку і непередбачуваність результатів), тобто є цінністю, в той же час досить значна частина сучасного українського суспільства ці перетворення оцінює негативно, не сприймає їх як цінність. Вони представляються нею як шкідливі, відкидаються назад. Таким чином, і для перших, і для других демократичні перетворення мають значення. Однак "мати значення" і "бути цінністю", зовсім не одне і те ж саме. Здається, що перше, перш за все, пов'язано з такими феноменами, як оціночні уявлення. Як вважає В. С. Бакіров, оціночні уявлення диференціюють практично всі умови і обставини життя людини за ступенем їх значимості для задоволення його потреб та інтересів, однак тільки деякі з них (умов і обставин) перетворюються в цінність, "тобто в предмети прагнення і потяги, в цілі і мотиви відповідної поведінки" [17, 38-44].

Цінність, за визначенням М.С. Кагана, необхідно розглядати як феномен, що виникає в "об'єктно-суб'єктному відношенні". Цінність - це "значення об'єкта для суб'єкта", а оцінка - "емоційно-інтелектуальне виявлення цього значення суб'єктом". Суб'єктом в даному випадку може виступати окремий індивід, особистість, невелика контактна група (сім'я, колектив), велика

неконтактна соціокультурна група (нація, професійна група, покоління) і, нарешті, людство в цілому. При цьому конкретна людина завжди виступає носієм всієї "піраміди" цінностей, яка виражає інтереси і ідеали цієї "пірамідальної" структури суб'єкта [13, 549].

Новітні дослідження цінностей українських і російських психологів свідчать про плюралізацію методологічних підходів в аксіологічній проблематики, що, безумовно, відображає не тільки логіку розвитку соціально-психологічної науки, в тому числі вітчизняної, а й той ціннісний зсув, який відбувається як в українському, так і в інших пострадянських суспільствах. Звісно, це не могло не вплинути на зміст дефініцій поняття "цінність". Тенденція інтеграції різних напрямків соціологічно-психологічного знання знайшла своє відображення і в зближенні позицій представників різних парадигм, що визначають постановку проблеми цінностей в психології. Українські і російські психологи, в недалекому минулому дотримувалися марксистського підходу до ціннісної проблематики, стали активно використовувати положення західних (немарксистських) аксіологічних теорій. Так, наприклад, в основі моніторингових емпіричних досліджень базових цінностей різних груп населення, що проводилися в 1980-х-1990-х р.р. колективом вчених під керівництвом Н. І. Лапіна, лежать кілька різних парадигм, в тому числі, соціологічні концепції Е. Дюркгейма та М. Вебера. Синтезуючи різні теоретико-методологічні концепти аксіологічних феноменів, Н. І. Лапін приходять до висновку про те, що цінності не є допоміжною прибудовою до економіки і політики. З його точки зору, цінності - це "узагальнені уявлення людей про цілі та норми своєї поведінки, що втілюють історичний досвід і концентровано виражають сенс культури окремого етносу і всього людства. Це існуючі в свідомості кожної людини орієнтири, з якими індивіди і соціальні групи співвідносять свої дії. На основі цих орієнтирів складаються конкретні типи поведінки, в тому числі соціокультурні типи відносин"[2, 63-70].

Соціокультурна трансформація сучасних суспільств змінила соціологічні

інтерпретації сутності і природи цінностей. Так, неофункціоналістській підхід до аналізу цінностей відрізняється тим, що вони вже не розглядаються як інтегратори суспільства. У цінностях бачать лише інтенції, можливості, цілі стати такими. Особливу значимість мають погляди неофункціоналістів щодо аксіологічних джерел соціокультурної динаміки. Це обумовлено тим, що представники даного напрямку розглядають цінність не тільки як фактори стійкості і передбачуваності соціального життя, але і як фактори соціальних змін.

Серед дефініцій цінності, поширених в сучасній соціально-психологічній літературі і також відображають ціннісні зміни (насамперед на індивідуальному рівні), найчастіше зустрічаються визначення даного поняття, в яких цінностями називаються як усвідомлені, так і неусвідомлені уявлення про бажане, які проявляються в ситуації вибору (критерії переваг і власне вибору, масштаби бажаних предметів, стандарти оцінки об'єктів, їх вибору і т.п.). Дефініруемая таким чином цінність сприймається як особистісна характеристика людини, продукт індивідуальної ціннісної свідомості, що має суб'єктивну природу.

У такий спосіб визначає поняття цінність відомий американський соціолог Н. Смелзер. Він вважає, що "цінності - це загальноприйняті переконання щодо цілей, до яких людина повинна прагнути" [13, 549].

При цьому вчений підкреслює, що саме цінності є основою моральних принципів людини, обґрунтовуючи "норми або очікування і стандарти, що реалізуються в ході взаємодії між людьми".

Таким чином, в розумінні суті цінності важливим бачиться її суб'єктно-об'єктне походження, певна значимість для суб'єкта і детермінована роль в його житті і діяльності. Дані характеристики дозволяють аналізувати об'єктивну реальність з одного боку, як середовище формування системи цінностей особистості, а з іншого - як сферу докладання і прояви наявних цінностей. При цьому можна відзначити, що система цінностей особистості формується в результаті ціннісного ставлення реалізується в акті оцінки, в результаті добровільного та вільного вибору. Це сфера творчості та самовизначення

особистості.

Коли говорять про систему цінностей, то мають на увазі не просто якусь сукупність ідеальних засобів людської діяльності, а специфічний культурний феномен, своєрідну "пірамідальну призму", в якій заломлюється вся система реальних життєвих відносин між суб'єктом і навколишнім світом.

Пріоритетне значення мають індивідуальні цінності людей (особистостей), бо тільки якась їх сума може надавати собою цінності соціальні, цінності всього суспільства.

Ієрархія індивідуальних (особистісних) цінностей є своєрідною сполучною ланкою між окремою людиною (індивідом) і суспільством, його культурою в цілому. Іншими словами, є духовний світ самої людини і певна культура суспільства, які взаємопов'язані і взаємодіють за допомогою цінностей певної людини.

Не всі потреби і цінності людиною ясно усвідомлюються і пізнаються. При цьому важливо враховувати ті обставини, що для переважної більшості людей цінністю є вони самі, тобто "Я - цінність!" Певною мірою це - об'єктивне явище, бо найвищою метою людини є її самореалізація, саморозвиток і самовдосконалення.

Поряд з цим, серед всієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими, або глобальними, тобто притаманні максимальній кількості людей, наприклад Свобода, Праця, Творчість, Гуманізм, Солідарність, Сім'я, Нація, Народ, Діти та ін.

Окрема людина може визнавати багато цінностей реально існуючими, що впливають на її життя, але далеко не всі з них вона вибирає і визнає в якості своїх особистих цілей і завдань життєдіяльності. Так чи інакше, більшість усвідомлених, визнаних як власні цінності, прагнень керуватися ними дозволяють людині взаємодіяти з іншими людьми, вносити свій вклад в розвиток суспільства, як в матеріальному, так і в духовному відношенні.

З точки зору дослідників проблем цінності, особливе значення має поняття ціннісні орієнтації, яке найбільш глибоку теоретичну і емпіричну

інтерпретацію отримало в роботах В. А. Ядова. Розуміючи під ціннісними орієнтаціями "колективні соціальні цінності, що виступають в якості цілей життя і основних засобів їх досягнення", російський вчений бачить в них найважливіші регулятори соціальної поведінки індивідів. У своїй теорії диспозиційній структури особистості В. А. Ядов підкреслює, що ціннісні орієнтації утворюють вищий рівень ієрархії схильностей людини до певного сприйняття умов своєї життєдіяльності і до поведінки в довгостроковій перспективі. Саме ціннісні орієнтації, вважає В. А. Ядов, виступають критеріями прийняття життєво важливих рішень в ситуаціях морального вибору [7, 304].

Однак зауважимо, що в такій інтерпретації ціннісні орієнтації практично ототожнюються з цінностями: ті ж функції (регуляція поведінки особистості або соціальної групи), той же механізм формування (процес соціалізації), ті ж критерії класифікації та типології (за суб'єктами; за сферами життєдіяльності; по співвіднесеності з потребами і т.д.).

Сьогодні ціннісні орієнтації розглядають як певну сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, яка ставить людині спрямованість її життєдіяльності [2, 208].

Фахівці позначають, також, поняттям "ціннісні орієнтації" елементи мотиваційної структури особистості, на основі якої остання здійснює вибір мети, мотиву конкретної діяльності з урахуванням особливостей ситуації, що склалася.

Включення ціннісних орієнтацій в структуру особистості дозволяє встановити загальні психологічні детермінанти, які б мотивували поведінку, витоки яких слід шукати в соціально-економічній природі суспільства, його моралі, ідеології, культурі, в особливостях соціально-групової свідомості того середовища, в якій йшов процес формування психологічної індивідуальності де проходить повсякденна життєдіяльність людини.

В цілому, ціннісні орієнтації - це поняття, що відображає позитивну або негативну значимість для особистості предметів або явищ соціальної дійсності.

Ціннісні орієнтації - це найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені особистісним досвідом індивіда, всією сукупністю його переживань і обмежують значиме, суттєве для даної людини від незначного, несуттєвого.

Система цінностей особистості становить основу її ціннісних орієнтацій і ціннісних установок, які, в свою чергу, виступають в якості критерію вибору варіантів діяльності, поведінки, прийняття рішень. Цілісна, стійка система ціннісних орієнтацій особистості робить її здатною визначити своє ставлення до світу, до культури свого народу, до свого власного життя, зорієнтуватися в системі координат соціального простору.

Ціннісні орієнтації особистості утворюють вищий рівень ієрархії схильностей до певного сприйняття умов життя і діяльності, а також поведінки в довгостроковій перспективі, а в ситуаціях морального вибору вони служать опорними критеріями прийняття життєво важливих рішень[44, 125].

Лід зауважити, що несуперечливість ціннісних орієнтацій особистості - показник її стійкості: зрілості, цілісності тощо. Хоча стійкість ціннісних орієнтацій досить важлива для будь-якого соціального суб'єкта, суперечливість ціннісних орієнтацій - одне зі свідчень необхідності пильної уваги до особистості, активного включення впливаючих механізмів, здатних стабілізувати систему ціннісних орієнтацій. Домінування суперечливих систем ціннісних орієнтацій може привести не тільки до негативних наслідків для особистості, але і надати аналогічну дію на соціальне оточення індивіда.

Ціннісні орієнтації людини складаються в певну систему, що має (у вигляді підсистем) три основних напрямки: соціально - структурні орієнтації і плани; плани і орієнтації на певний спосіб життя; діяльність і спілкування людини в сфері різних соціальних інститутів [29, 68-73].

Таким чином, ціннісні орієнтації - це:

- Ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші оцінювання конкретним суб'єктом навколишньої дійсності і орієнтація в ній;
- Спосіб певної диференціації індивідом об'єктів по їх значимості.

Цінності і ціннісні орієнтації не є динамічними характеристиками. Більш того, саме динаміка цінностей є сьогодні предметом численних досліджень. Необхідно зробити кілька уточнюючих моментів щодо можливості соціологічного виміру цінностей та ціннісних орієнтацій. Необхідність таких уточнень обумовлена тим, що досить часто можна почути (прочитати) міркування з приводу того, що про цінності особистості, справжні мотиви її поведінки можна судити лише по конкретних вчинках людини, її діяльності. Дані масових опитувань, та й результати, отримані за допомогою якісних методів, свідчать що вербальна поведінка не відображає ціннісні орієнтації особистості (групи). Однак у відповідь на подібні твердження, можемо сказати, що вербальна поведінка часом говорить про особу більше, ніж її реальні вчинки, дії. Бо цінності індивіда, його ціннісні орієнтації в силу обставин, що склалися не завжди проявляються в його діяльності.

З урахуванням проведеного аналізу понять "цінності" і "ціннісних орієнтацій" слід зазначити, що якщо перше з них (цінності) належить до категоріального апарату соціології, то друге (ціннісні орієнтації) соціології та соціальної психології. Тобто ціннісні орієнтації більшою мірою є власне психологічним поняттям, тому саме його феномени, перш за все, підлягають вивченню в психології. Психолог досліджує не тільки цінності, скільки ціннісні орієнтації як процес і результат інтеріоризації особистістю (групою) цих концептів, оскільки саме вони виступають "сполучною ланкою між індивідом і суспільством.

Отже, дослідники визначають ціннісні орієнтації як концепцію життєвих уподобань особи (або соціальної групи,), що відображають її здатність осмислення навколишньої дійсності, оцінне ставлення до неї, а також її емоційний (афективний) стан. Ціннісні орієнтації виступають головними мотиваторами поведінки і діяльності того чи іншого соціального суб'єкта. Ціннісні орієнтації особистості утворюють вищий рівень ієрархії схильностей до певного сприйняття умов життя і діяльності, а також поведінки в довгостроковій перспективі, а в ситуаціях морального вибору вони служать

опорними критеріями прийняття життєво важливих рішень. Ціннісні орієнтації людини складаються в певну систему, що має (у вигляді підсистем) три основних напрямки: соціально - структурні орієнтації і плани; плани і орієнтації на певний спосіб життя; діяльність і спілкування людини в сфері різних соціальних інститутів[17, 38-44].

Існує різні типології цінностей – це дозволяє більш глибоко зануритись у тему того, що все ж таки має значення для людини.

Світ людських цінностей неймовірно різноманітний. Науковий аналіз цього різноманіття передбачає обов'язкову його систематизацію. Класифікувати цінності можливо за багатьма підставами. Критерієм їх класифікації можуть бути об'єктивні характеристики явищ, які виступають цінностями (на цій підставі цінності ділять на матеріальні і духовні). Диференціюючи цінності по суб'єктам і носіям, виділяють цінності суспільства в цілому, соціальної групи (наприклад, молоді), колективу, індивіда. За сферами життєдіяльності цінності можна об'єднати в такі групи, як моральні цінності, економічні, політичні, релігійні, цивільні і т.п.

Цінності з формальної точки зору поділяють на позитивні і негативні (серед них можна виділити і малоцінність), абсолютні і відносні, суб'єктивні та об'єктивні. За змістом розрізняють речові цінності, логічні і естетичні.

Слід звернути увагу на ті цінності, які психологи називають базовими. Вони складають стрижень ціннісної свідомості особистості, зумовлюючи її вчинки в різних сферах життєдіяльності. Якщо співвіднести їх з потребами, як це робили і продовжують робити багато дослідників, то число цінностей може бути досить невеликим. Як відомо, З. Фрейд звів їх до двох, а А. Маслоу - до п'яти потребам-цінностям. Муррей склав список з 28 цінностей. М. Рокіч нарахував 18 термінальних і близько сотні інструментальних цінностей. Таким чином, базових цінностей особистості (або соціальної групи) виявляється не так вже й багато. Проте, їх типологізація є необхідним елементом наукового аналізу.

Типологізація, тобто побудова ідеальних моделей як засобу угруповання схожих між собою, однорідних в змістовному плані об'єктів, в кінцевому рахунку, в "ідеалі" повинна відображати структуру досліджуваного безлічі цих самих об'єктів. Як уже підкреслювалося вище, процедура типологізації є невід'ємним компонентом, необхідним етапом будь-якого теоретичного аналізу конкретних психологічних феноменів.

Типологізація цінностей детермінується не тільки цілями, завданнями, проблематикою конкретного дослідження, а й тим, як розуміє дані феномени (цінності) той чи інший дослідник, який зміст він вкладає в цю категорію.

Однією з найпоширеніших і узагальнюючих типологій цінностей є їх поділ на цінності-цілі і цінності-засоби. Фундамент цієї типології закладено етичної концепцією німецького вченого М. Шелера, який по праву вважається одним з основоположників аксіології.

У своїй типології цінностей М. Шелер виходить з того, що всі людські цінності можна представити у вигляді двох шарів, які накладаються один на одного. Один з них вибудовує ціннісну ієрархію за критерієм моральності, що має об'єктивний характер. По М. Шелер цей порядок має такий вигляд: цінності відчуттів; вітальні цінності; духовні та релігійні цінності.

Інший порядок відображає відношення між "висотою" цінності і її "сутнісним" носієм. Тут М. Шелер виділяє вісім груп цінностей. Їх ієрархія (від більш високих до більш низьких) наступна: особистісні та предметні цінності; власні і чужі цінності, що володіють однаковим статусом; цінності актів, функцій, реакцій; цінності переконання, дії, успіху; цінності інтенції і цінності стану; цінності підстав, форм, відносин; індивідуальні та колективні цінності; нарешті, самостійні і похідні. [50, 691-720].

В рамках власне психологічного аналізу цінностей їх поділ на цінності-цілі і цінності-засоби зробив М. Рокіч. Теоретичні посилки, на яких М. Рокіч будував свій емпіричний аналіз, зводилися до наступного: 1) загальна кількість дійсно значимих і тому мотивуючих людську поведінку цінностей невелика; 2) схожі цінності, носіями яких виступають люди, мають для кожного з них різну

значимість; 3) всі цінності організовані в системи; 4) коріння цінностей конкретної людини виявляються в культурі тих чи інших соціальних спільнот, соціальних інститутів, в структурі свідомості особистості; 5) цінності впливають на функціонування цілого ряду соціальних феноменів, які перебувають у фокусі уваги різних соціогуманітарних наук [7, 304].

Виходячи з цього, Рокіч ділить людські цінності на термінальні (для нього це головні орієнтири поведінки особистості, її цілі та ідеали) і інструментальні (засоби досягнення поставлених цілей і реалізації ідеалів). Термінальні цінності М. Рокіч, в свою чергу, поділяє на особистісні та соціальні, а інструментальні - на цінності моралі і цінності компетентності.

Проте, слід вважати, що поділ цінностей на два основних типи досить відносно, як і будь-яка інша типологія. В даному випадку відносність детермінована тісній функціональною залежністю, яка існує між термінальними і інструментальними цінностями. Перш за все, ця залежність проявляється в можливості заміщення одних на інші. Йдеться про те, що в певній ситуації термінальна цінність може стати інструментальною і навпаки. Більш того, одна і та ж цінність може бути і термінальною, і інструментальною одночасно. І це залежить не тільки від її носіїв (для кого-то цінність, наприклад, освіти, може бути термінальною, для кого-то - тільки інструментальною). Можливі варіанти, коли одна й та сама людина сприймає ту чи іншу цінність і як мету, і як засіб.

Багато дослідників ХХ століття засновували свою типологію цінностей, виходячи з людських потреб, розглядаючи їх як найбільш глибокі осередки в структурі людської свідомості.

Так, Е. Фромм класифікує цінності відповідно до п'яти виділених їм групами потреб. Це потреба в спілкуванні (міжособистісні зв'язки, любов, дружба); потреба в творчості; потреба в безпеці; потреба в самоідентифікації і, нарешті, потреба в пізнанні навколишнього світу. Дана класифікація базисних потреб особистості виявилася дуже продуктивною, так само як і типологія потреб, представлена відомим американським психологом А. Маслоу.

Фактично ототожнюючи потреби і цінність, А. Маслоу в своїй ієрархічній типології потреб від фізіологічних потреб (в їжі, одязі, житлі, репродуктивна потреба і т.д.), які він називає первинними елементами в мотивації поведінки особистості, сходить до потреб екзистенційних (потреба в безпеці, впевненість у завтрашньому дні, стабільності умов життєдіяльності та ін.), соціальним (потреба в спілкуванні, турботі про інших людей, прихильність до певного колективу і т.д.), потребам престижу (потреба в повазі, визнанні, високій оцінці з боку інших людей в професійній кар'єрі, підвищенні соціального статусу і т.д.) і, нарешті, до потреб самовираження, реалізації духовних потреб, що, перш за все, актуалізується у творчості. При цьому А. Маслоу вважає, що активізація потреб більш високого рангу відбувається лише за умови задоволення потреб, які перебувають у підставі поданої ієрархії.

Необхідно підкреслити, що типологію А. Маслоу можна назвати універсальною, яка описує всі без винятку ціннісні феномени. І не тільки тому, що універсальної типології взагалі не може бути, але і, головним чином, від того, що соціальна практика і спеціальні дослідження, в тому числі соціологічні, свідчать про те, що далеко не всі люди, задовольнивши потреби "нижчого" рівня, аналізують потреби більш високого рангу. З іншого боку, історія, в тому числі радянська, знає чимало прикладів того, як люди, позбавлені можливості задоволення елементарних життєвих потреб, досить активно реалізують свої духовні потреби, креативні здібності. [27, 450-640].

Звісно ж, що динамічні, як і консервативні характеристики цінностей, в тому числі, допомагають виявити їх типологію за критерієм поширеності. Мається на увазі типологія, розроблена і активно використовується в дослідницькій практиці такими російськими та українськими психологами, як В. А. Ядов, Н. І Лапін, Н. Ф. Наумова, І. М. Попова та ін. Застосовуючи критерій поширеності, названі вище і багато інших вчених-психологів ділять систему цінностей і ціннісних орієнтацій на загальноприйняті; домінуючі; ціннісну "периферію" або судження впливової опозиції [7, 304].

Виходячи з такої сутнісної характеристики цінностей, як їх консервативність, можна припустити, в контексті викладеної вище типології найбільшою мірою це властивість аксиологічних феноменів проявляється на рівні загальноприйнятих цінностей. Чудовою ілюстрацією цього є стан ціннісної свідомості старшого покоління пострадянських суспільств, якому так важко розлучитися (якщо взагалі можливо) з комуністичними цінностями і ідеалами.

З іншого боку, ціннісний консерватизм проявляється в орієнтаціях сучасної молоді на такі традиційні цінності, як сім'я, діти, сімейне благополуччя, що фіксується практично у всіх дослідженнях вітчизняних і зарубіжних психологів, проведених в останні роки.

Аналізуючи ціннісну динаміку, багато дослідників, в тому числі і перш за все названі вище, вважають, що значною динамічністю мають домінуючі цінності, які іноді називають "структурним резервом" в силу їх здібностей переміщатися як в "ядро", так і на "периферію" ціннісної структури. Однак найбільшим трансформаційним потенціалом володіють опозиційні цінності, які можуть переміщатися (особливо в періоди кардинальних соціокультурних змін) не тільки на рівні домінуючих, але навіть "ядерних" цінностей.

Згідно російським психологам, які вважають, що достатньо високим ступенем стабільної консервативності володіють також цінності нижчого статусу, оскільки джерелом відтворення цих цінностей виступають традиційні пласти культури. Слід зазначити, що в умовах посткомуністичної соціокультурної трансформації цінності тієї чи іншої національної культури, які були до цього (в Радянському минулому) ціннісному наборі починають набувати більш високий статус, переміщаючись в "периферійні", а часом і в домінуючі цінності.

В умовах пострадянського суспільства одним з найважливіших критеріїв типологізації цінностей - це роль у функціонуванні та розвитку кризового соціуму. Виходячи з цієї, якщо можна так сказати, функціональної підстави типології цінностей, їх можна розділити на ті, що інтегрують і ті, що є

диференціюючими. При цьому зауважимо, що на етапі кардинальних змін соціокультурної системи функціональна роль конкретних цінностей може змінитися з точністю до навпаки: деякі інтегруючі можуть стати диференціюючими, останні - об'єднують[17, 38-44].

Підсумовуючи все, що вище сказано можна зробити висновок про те, що існує велика кількість концепцій і теорій щодо визначення цінностей і ціннісних орієнтацій. Але, головним є, то, що цінність не існує "сама по собі", а виявляється як елемент дії індивіда і соціальної групи. Цінності можуть бути як абсолютними у вигляді бога, можуть полягати у вигляді матеріальних і нематеріальних предметах, або в самій людині, в його біологічних потребах.

Цінності відіграють істотну роль в інтеграції системи особистості та соціокультурної системи, забезпечуючи необхідний зв'язок між ними. В цьому плані як особисте, так і суспільне життя з необхідністю вимагають ціннісних стандартів, щодо яких має домінувати загальна згода.

Проаналізувавши поняття "цінності" та "ціннісних орієнтацій" слід зазначити, що якщо перше з них (цінності) належить до категоріального апарату психології та соціології, то друге (ціннісні орієнтації) - соціальної психології. Тобто ціннісні орієнтації більшою мірою є власне психологічним поняттям, тому саме його феномени, перш за все, підлягають вивченню в психології. Психолог досліджує не стільки цінності, скільки ціннісні орієнтації як процес і результат інтеріоризації особистістю (групою) цих концептів, оскільки саме вони виступають "сполучною ланкою між індивідом і суспільством".

Слід зазначити, що нова ціннісна система українського суспільства тільки починає своє становлення. Процес цей носить суперечливий характер. Ціннісна амбівалентність, конфлікт цінностей нерідко провокують соціально-психологічну напруженість в суспільстві. Однак, саме суперечливість надає ціннісним феноменам динамічний характер, що дозволяє їх суб'єктам і носіям швидше адаптуватися в складних умовах мінливого соціуму.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЖІНОК, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1 Мета, методика та організація дослідження

Експериментальне дослідження ціннісних орієнтацій жінок проводилось у декілька етапів. У дослідженні приймали участь 21 жінки, які не стикалися з домашнім насильством та 21 жінки, які стали жертвами домашнього насильства та які проживали або відвідували КЗ «Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги» ЗОР (далі КЗ «ЗОЦСПД» ЗОР) саме з причини того, що вони стали жертвами домашнього насильства. Вік жінок, які приймали участь у дослідженні – від 20 до 40 років. Тривалість дослідження 2 місяці.

Мета дослідження – виявити чи є взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями та домашнім насильством

Перший етап роботи полягає в проведенні діагностування та виявлення факту здійснення насильницьких дій відносно постраждалої.

Підтвердженням факту вчинення домашнього насильства над жінкою у КЗ «ЗОЦСПД» ЗОР є заява від жінки про вчинення домашнього насильства та результат взаємодії суб'єктів щодо протидії та попередження домашнього насильства (Національної поліції та «Служби у справах сім'ї, дітей та молоді» за місцем проживання).

Також, при роботі з постраждалою від домашнього насильства психолог використовує такі методи роботи, як діагностичне інтерв'ю, бесіда та метод спостереження, які в свою чергу допомагають спростувати інформацію щодо наявності акту домашнього насильства або підтвердити його.

На другому етапі дослідження була проведена методика С. Бубнова «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості». У цьому етапі дослідження приймали участь усі жінки, які залучалися у дослідженні.

Третій етап дослідження складала обробка даних та отримання результатів дослідження.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Результати, які були отриманні в ході проведення методики у групі жінок, які постраждали від домашнього насильства С. Бубнова «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» представлені у таблиці 2.1., таблиці 2.2.

Таблиця 2.1.

«Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»

Респонденти	Домінуючі цінності
Жінка 1	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 2	Високий матеріальний добробут.
Жінка 3	Допомога та милосердя до інших людей. Приємне проведення часу, відпочинок. Високий матеріальний добробут. Пошук і насолода прекрасним.
Жінка 4	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 5	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 6	Високий матеріальний добробут.
Жінка 7	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 8	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 9	Пошук і насолода прекрасним. Допомога та милосердя до інших людей. Визнання і повага людей і вплив на оточуючих. Любов.
Жінка 10	Любов.
Жінка 11	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 12	Високий матеріальний добробут.
Жінка 13	Допомога та милосердя до інших людей. Любов.

Продовження таблиці 2.1

Жінка 14	Високий матеріальний добробут.
Жінка 15	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 16	Пошук і насолода прекрасним. Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 17	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 18	Високий матеріальний добробут.
Жінка 19	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 20	Пошук і насолода прекрасним.
Жінка 21	Визнання і повага людей і вплив на оточуючих.

Можна помітити, що в цій групі є жінки, які вибрали декілька домінуючих цінностей. Це 4 жінки, які складають 19%.

Розглянемо у відсотковому значенні наскільки домінуючою є та чи інша цінність у цій групі жінок.

Таблиця 2.2.**Результати жінок, які постраждали від домашнього насильства у відсотках**

Цінності	Результати жінок, які постраждали від домашнього насильства у відсотках
1. Приємне проведення часу, відпочинок.	5%
2. Високий матеріальний добробут.	28%
3. Пошук і насолода прекрасним.	19%
4. Допомога та милосердя до інших людей.	14%
5. Любов.	14%
6. Пізнання нового у світі, природі, людині.	-
7. Високий соціальний статус і управління людьми.	-
8. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.	57%
9. Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві.	-
10. Спілкування.	-
11. Здоров'я.	-

Тож, тепер можна зробити якісний аналіз отриманих результатів.

Більше половини жінок(57%) зазначили, що цінним для них в житті є визначення та повага людей і вплив на оточуючих. Враховуючи теоретичні данні щодо ціннісних орієнтацій, слід зазначити, що цінність є в деякому роді еквівалентом потреби. Тобто, те, чого людина бажає, до чого прагне, але, у зв'язку з будь-якими обставинами, не має цього в бажаному обсязі - буде цінним для неї. Як правило, людина витрачає багато зусиль для того, щоб компенсувати та отримати бажану відсутню цінність.

Жінки, що зазнали домашнє насильство почувають себе пригнічено. Вони користуються ілюзією, що не впливають на це явище, що не можуть це зупинити, що вони не є авторитетними людьми для своїх близьких та для себе також. Тобто отримати визначення та повагу людей, а особливо близьких, є потребою для них, яка по причині насильства не задоволена, а значить і є цінністю.

Наступною за значимістю цінністю є високий матеріальний добробут (28%).

Можна зробити припущення, що коли людина має матеріальну базу, достатню для комфортного проживання, то вона володіє фінансовою незалежністю, а значить може легше розірвати стосунки, які мають матеріальну підставу.

Жінки, які постраждали від домашнього насильства, а особливо ті, які зазначили матеріальний добробут цінністю, скоріш за все, не мають фінансової незалежності та стабільності.

Інші цінності складають менше ніж 20%, тому не є вагомими для дослідження.

Що стосується жінок, які вибрали декілька домінуючих цінностей, можна припустити, що вони мають не одну незадоволену потребу, тож якість їх життя нижче, ніж у інших. Або рівень усвідомленості своїх цінностей та потреб у цих жінок вище.

Розглянемо результати іншої групи жінок, які не стикалися з домашнім насильством за методикою С. Бубнова «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості». Данні представлені у таблиці 2.3. та таблиці 2.4.

Таблиця 2.3.

Результати іншої групи жінок, які не стикалися з домашнім насильством за методикою С. Бубнова «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості»

Респонденти	Домінуючі цінності
Жінка 1	Високий матеріальний добробут.
Жінка 2	Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 3	Любов. Здоров'я.
Жінка 4	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 5	Здоров'я.
Жінка 6	Любов. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 7	Любов. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 8	Приємне проведення часу, відпочинок.
Жінка 9	Допомога та милосердя до інших людей. Приємне проведення часу, відпочинок. Пошук і насолода прекрасним.
Жінка 10	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 11	Допомога та милосердя до інших людей. Любов.

Продовження таблиці 2.3

Жінка 12	Допомога та милосердя до інших людей. Любов. Здоров'я. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 13	Допомога та милосердя до інших людей. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.
Жінка 14	Любов.
Жінка 15	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 16	Допомога та милосердя до інших людей. Любов. Здоров'я.
Жінка 17	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 18	Допомога та милосердя до інших людей. Любов.
Жінка 19	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 20	Допомога та милосердя до інших людей.
Жінка 21	Допомога та милосердя до інших людей.

Можна дослідити, що в цій групі є жінки, які вибрали декілька домінуючих цінностей. Це 8 жінок, які складають 38%.

Розглянемо у відсотковому значенні наскільки домінуючою є та чи інша цінність у цій групі жінок.

Таблиця 2.4.

Результати жінок, які постраждали від домашнього насильства у відсотках

Цінності	Результати жінок, які постраждали від домашнього насильства у відсотках
1. Приємне проведення часу, відпочинок.	9%
2. Високий матеріальний добробут.	5%
3. Пошук і насолода прекрасним.	5%
4. Допомога та милосердя до інших людей.	71%
5. Любов.	38%
6. Пізнання нового у світі, природі, людині.	-
7. Високий соціальний статус і управління людьми.	-
8. Визнання та повага людей і вплив на оточуючих.	24%
9. Соціальна активність для досягнення позитивних змін в суспільстві.	-
10. Спілкування.	-
11. Здоров'я.	19%

Тож, тепер можна зробити якісний аналіз отриманих результатів.

Більше половини жінок (71%) зазначили, що цінним для них в житті є допомога та милосердя до інших людей. Можна припустити, що ці жінки хочуть відчувати себе потрібними та значущими, адже ці відчуття притаманні людині, яка надає допомогу. Також, слід зазначити, що майже всі жінки, які не стикалися з домашнім насильством та приймали участь у цьому дослідженні, працюють в сфері надання допомоги іншим людям, тож цей фактор міг вплинути на результат дослідження.

Слід зазначити, що, скоріш за все, інші потреби цих жінок задоволені на достатньому рівні, тому вони мають змогу і ресурси для допомоги іншим.

Також, цікаво, що питання, які відносяться до цієї цінності містять елемент

соціальної бажаності, тому це теж може свідчити про мотиви вибору цієї цінності.

Цінність, яка зайняла друге місце за вибором, це любов (38%). Можна сказати, що жінки цієї групи усвідомлюють любов як цінність.

24% жінок зазначили цінністю визнання та повагу людей і вплив на оточуючих, що також можна трактувати як бажання бути значимою та потрібною людиною, думку якої беруть до уваги.

Інші цінності складають менше ніж 20%, тому не є значимими для дослідження.

Що стосується жінок, які вибрали декілька домінуючих цінностей, можна припустити, що вони мають не одну незадоволену потребу, тож якість їх життя нижче, ніж у інших. Або рівень усвідомленості своїх цінностей та потреб у цих жінок вище.

Отже, з проведеного загального емпіричного дослідження можна зробити висновки, що є зв'язок між ціннісними орієнтаціями та наявністю домашнього насильства. Можна зробити припущення, що наявність домашнього насильства є фактором, який впливає на ціннісні орієнтації, а не навпаки.

Жінки, які стали жертвами домашнього насильства, в більшості своїй, зазначили цінністю визначення та повагу людей і вплив на оточуючих, високий матеріальний добробут. В свою чергу, більшість жінки, які не стикалися з домашнім, вибрали такі цінності як допомога та милосердя до інших людей, любов і визначення та повагу людей і вплив на оточуючих.

Тобто можна побачити, що домінуюча цінність (та, яка була обрана більшістю) у цих двох груп жінок різна. Тож, можна казати про наявність зв'язку між ціннісними орієнтаціями та наявністю або відсутністю домашнього насильства.

ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз поняття домашнього насильства та ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновки про різноманітність поглядів на ці поняття. Існування великої кількості підходів до визначення домашнього насильства та ціннісних орієнтацій свідчать про широту цих понять та актуальність даної проблематики.

Домашнє насильство - це агресивні дії стосовно членів сім'ї, в результаті яких об'єкту насильства можуть бути заподіяні шкоди, травма. Приниження або смерть. Домашнє насильство - це емоційна або фізична образа чи загроза фізичної образи, існуюча всередині сім'ї, яка включає в себе подружжя, колишне подружжя, батьків, дітей, онуків тощо.

Домашнє насильство може бути і в гетеросексуальних і в гомосексуальних стосунках, а також по відношенню до колишнього подружжя або партнера. Часто вказують, що метою цих дій є набуття над жертвою влади і контролю. Домашнє насильство також може включати насильство по відношенню до дітей, батьків або осіб похилого віку. Може виражатися в формі фізичного, вербального, релігійного, репродуктивного, психологічного, економічного і сексуального насильства, яке може варіюватися від ледь помітних примусових форм до зґвалтування в шлюбі і фізичного насильства, такого як задуха, побиття, нанесення каліцтв тощо.

Домашнє насильство часто відбувається через те, що кривдник вважає, що насильство є правом, допустимим і виправданим, або ж про насильство навряд чи буде повідомлятися стороннім. Це може привести до циклу насильства між членами сім'ї, які можуть відчутти, що таке насильство прийнято або виправдано. Багато людей не визнають себе насильниками або жертвами, тому що вони розглядають свій досвід як сімейні конфлікти, які лише вийшли з-під контролю.

Насильницькі відносини характеризуються циклом насильства, під час якого наростає напруженість і відбувається акт насильства, за яким слідує період примирення і спокою. Жертви домашнього насильства можуть виявитися в пастці ситуації через ізоляцію, владу і контроль, травмуючі зв'язки з кривдником, брак фінансових ресурсів, страх, сором, або через захист дітей. В результаті жорстокого поводження жертви можуть відчувати фізичні відхилення, нерегульовану агресію, хронічні проблеми зі здоров'ям, психічні захворювання, проблеми з фінансами і погану здатність створювати здорові відносини. Також можливі серйозні психологічні розлади, такі як посттравматичний стресовий розлад.

Щодо ціннісних орієнтацій, то теоретичний аналіз цієї проблематики вказує на те, що існує велика кількість концепцій і теорій щодо визначення цінностей і ціннісних орієнтацій. Але, головним є, те, що цінність не існує "сама по собі", а виявляється як елемент дії індивіда і соціальної групи.

Цінності відіграють істотну роль в інтеграції системи особистості та соціокультурної системи, забезпечуючи необхідний зв'язок між ними. В цьому плані як особисте, так і суспільне життя з необхідністю вимагають ціннісних стандартів, щодо яких має домінувати загальна згода.

Проаналізувавши поняття "цінності" та "ціннісних орієнтацій" слід зазначити, що якщо перше з них (цінності) належить до категоріального апарату психології та соціології, то друге (ціннісні орієнтації) - соціальної психології. Тобто ціннісні орієнтації більшою мірою є власне психологічним поняттям, тому саме його феномени, перш за все, підлягають вивченню в психології. Психолог досліджує не стільки цінності, скільки ціннісні орієнтації як процес і результат інтеріоризації особистістю (групою) цих концептів, оскільки саме вони виступають "сполучною ланкою між індивідом і суспільством".

Можна побачити зв'язок та взаємообумовленість понять домашнє насильство та ціннісні орієнтації враховуючи дані, які були отримані в ході емпіричного дослідження.

Теоретичні знання щодо ціннісних орієнтацій дозволяють нам зробити висновки що спосіб життя та оточення людини формує в неї ті чи інші цінності. І саме це можна дослідити завдяки результатам емпіричного дослідження.

Більшість жінок, які стали жертвами домашнього насильства зазначили, що цінним та важливим в житті для них є визначення та повага людей, ці жінки хочуть впливати на оточуючих, вони зазнали неповагу та знецінення і бажають іншого ставлення до себе.

Тож, можна зробити висновок, що наявність насильства вплинуло на формування та актуалізацію саме цієї ціннісної орієнтації.

Більшість жінок, які не стикалися з домашнім насильством зазначили, що допомога та милосердя до інших людей є важливим і цінним у їх житті.

Тобто, інші цінності, а також і потреби, задоволенні на достатньому рівні, можна зробити припущення, що у цих жінок є бажання та ресурси допомогти іншим людям.

Таким чином, завдання дослідження виконанні, перша гіпотеза дослідження підтвердилась - ціннісні орієнтації у жінок, які постраждали від домашнього насильства, та у жінок, які не стикалися з домашнім насильством, відрізняються.

Друга гіпотеза дослідження підтвердилась частково. З'ясувалося, що у першій групі жінок домінуючою цінністю є визнання та повага людей і вплив на оточуючих, проте в гіпотезі було зазначено іншу цінність. Друга група жінок, які не стикалися з домашнім насильством, домінуючою цінністю обрали ту, яка була зазначена у гіпотезі - допомога та милосердя до інших людей

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров, А.А. Современная психотерапия [Текст] / А.А. Александров. – СПб.: Академический проект, 1997. – 236 с.
2. Алексеев В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал - 1984. - Т.5. - №5. - С. 63-70.
3. Алешина Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. Изд. 2-е. М.: Класс, 1999. 208 с.
4. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений: спецпрактикум по социальной психологии. М.: Изд-во МГУ, 1987. 356 с.
5. Антонян, Ю.М. Преступная жестокость [Текст] / Ю.М. Антонян. – С.: Просвещение, 1994. – 342 с.
6. Бажанов, О.И. Криминологические проблемы семьи и семейного воспитания/ О.И.Бажанов [и др.]
7. Белинская Е.П., Тихомандрицкая О.А. Социальная психология личности. - М.: Издательство Академия, 2009. - 304 с.
8. Берковиц, Л. : Причины, последствия и контроль. - СПб.- М., 2001-31с. .
9. Блаклок Н. Насилие в семье: работа с нарушителями, общественностью и организациями //Обзор современной психиатрии – 2001. – Вып. 2 (10). – С. 33–39.
10. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. - М.: Международная педагогическая академия, 1996.- 212 с
11. Бойко, В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других [Текст] / В.В. Бойко. - М.: Просвещение, 1996. - 240 с.
12. Бойко, С.Н. Работа по предупреждению насилия в семье как составляющая часть профессиональной деятельности работников милиции //

Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для органов внутренних дел Р.Б. : тез. докл. Междунар. Науч. - практ. конф., Минск, 2008г. .

13. Большой психологический словарь / под ред. Б.Г. Мещерякова, В.Н. Зинченко. - СПб.: Речь, 2005. - 549 с.

14. Братусь, Б.С. Аномалии личности [Текст] / Б.С. Братусь. - М.: Мысль, 1988. - 304 с.

15. Бреслав, Г.М. Эмоциональные отклонения как первичный показатель деформации процесса формирования личности [Текст] / Г.М. Бреслав // Личность в системе общественных отношений. - М.: МГУ, 1983. - 276 с.

16. Брутман, В.И., Ениколопов, С.Н., Радионова, М.С. Нежелательная беременность у жертв сексуального насилия (психолого – психиатрические аспекты проблемы) [Текст] / В.И. Брутман, С.Н. Ениколопов, М.С. Радионова // Вопросы психологии. – 1995. - № 1. – С.33 - 40.

17. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система // Психологический журнал. - 1999. - №5. - С. 38-44.

18. Василюк, Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) [Текст] / Ф.Е. Василюк. - М.: Изд - во Моск. Ун – та, - 124 с.

19. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08. – Харків, 2003. – 218 с.

20. Гурко Т. А. Трансформация института семьи / Т. А. Гурко // Социологические исследования. – 2009. – № 10. – С. 95 – 99.

21. Данилова, О.Л. Психология восприятия насилия: культурный и гендерный аспекты [Текст] / О.Л. Данилова // Практикум по гендерной психологии /Под ред. И.С. Клециной. – СПб.: Питер, 2003. – С.388 – 403.

22. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства у сім'ї: Метод. рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 56-62 с.

23. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт / Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл, Е. Барклай, Е. Дьюбан, Р. Філліпс. – США, 2000. – 52 с.
24. Дружинин В.Н. Психология семьи. 3-е изд., испр. и доп. Екатеринбург: Деловая книга, 2002. 208 с.
25. Елизаров А.Н. Социально – психологическая помощь семье, страдающей от насилия / А. Н. Елизаров // Психология зрелости и старения. Ежеквартальный научно-практический журнал. – 2006. – № 4 (36), зима. –С. 32 – 48.
26. Еникеев М.И. Общая и социальная психология. - М.: Издательство Инфра-М, 2010. 450- 640 с.
27. Ениколопов, С.Н., Кравцова, О.А. Теории сексуального насилия [Текст]/ С.Н. Ениколопов, О.А. Кравцова // Прикладная психология. – 1999. - № 4. – С.45 – 53.
28. Забелина, Т.А. Женщина и насилие [Текст] / Т.А. Забелина. – М.: ЭКСМО – Пресс, 1995. – 105 с.
29. Зауторова Э.В. Искусство и формирование нравственно-ценностных ориентаций личности // Искусство и образование. – 2008. - № 2. – С. 68-73.
30. Ильина С. В. Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств / С. В. Ильина // Вопросы психологии. – 1998. – № 6. – С. 65 – 75.
31. Карабанова О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по напр. и спец. психологии : рек. Советом по психологии УМО по классич. унив. образованию / О. А. Карабанова. – М. : Гардарика, 2005. – 319 с.
32. Клецина И.С. Гендерная социализация. Учебное пособие [Текст] / И.С. Клецина. – СПб.: Питер, 1998. -423 с.
33. Ковалев С.В. Психология современной семьи. М.: Просвещение, 1988. 208 с.

34. Кон, И.С. Сексология. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений [Текст] / И.С. Кон. - М.: Академия, 2004. - 384 с.
35. Крайг, Г. Психология развития [Текст] / Г. Крайг. - СПб.: Питер, 2008 - 992 с.
36. Луковцева З.В. Сексуальное насилие: мифы, факты, современное состояние проблемы / З. В. Луковцева // Насилие и социальные изменения. – 2000. – № 1. – С. 125.
37. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства : Навч.-метод. посіб. – К., 2003. – 343 с.
38. Малкина – Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина – Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 926-930 с.
39. Малкина-Пых, И.Г. Возрастные кризисы в зрелости [Текст] / И.Г. Малкина-Пых. - М.: Изд-во Эксмо, 2005.-416 с.
40. Маркович Д.Ж. Общая социология. - М.: ВЛАДОС, 2007. - 435 с.
41. Мартыненко А. В. Теория медико–социальной работы / А. В. Мартыненко. – М. : Издательство Московской гуманитарно–социальной академии, 2002. – 420 с.
42. Немов Р.С. Психология. Учеб. Пособие для студентов высш. Пед. учеб. заведений. В 3 кн. – кН. 3: Психодиагностика. – М.: ТЦ «Сфера», 1996.– 240 с.
43. Низовских Н.А. Психосемантическое исследование ценностно-мотивационных ориентаций личности // Психологический журнал. – 2005. - № 3. – С. 25-37.
44. Нуркова В.В. Психология.- М Бодалев А.А. Психология личности. - М.: Издательство МГУ, 1988. - 125 с.
45. Обыкновенное зло: исследования насилия в семье / Сост. и ред. О. М. Здравомысловой. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 200 с.

46. Орлов, А.Б. Психологическое насилие в семье – определение, аспекты основные направления оказания психологической помощи [Текст] / А.Б.Орлов // Психолог в детском саду, 2000. - № 2 – 3. – С.182 – 187.
47. Платонова Ю. П. Насилие в семье: особенности психологической реабилитации / под ред. Н. М Платоновой, Ю. П. Платонова. – СПб. : Речь, 2004. – 225-240 с.
48. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Просвещение, 1990. – 461с.
49. Реан, А.А., Коломинский, Я.Л. Социальная педагогическая психология
50. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. - СПб.: Издательство Питер, 2002. 691-720 с.
51. Рудестам, К. Групповая психотерапия [Текст] / К. Рудестам / Пер. с англ. А. Голубева. – СПб.: Питер, 1998. – 373 с.
52. Самосознание и защитные механизмы личности / ред. Д.Я. Райгородский. - Самара: Бахран-М,2000. - 656 с.
53. Словарь гендерных терминов / Под ред. А.А. Денисовой. – М.: Информация 20 век, - 2002. – 256 с.
54. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений [Текст] / Под ред. Е.Р. Ярской – Смирновой. – М.: РОССПЭН, 2004. – 292 с.
55. Социальному работнику о проблеме домашнего насилия / под ред. А. Б. Синельникова. – М. : Университетская книга, 2001. – 262 с.
56. Тугельбаева Б. Г. Проблемы предупреждения преступного насилия в отношении женщин. Монография. / Б. Г. Тугельбаева. – Бишкек: Кыргызско–Российский славянский университет, 2003. – 376 с.
57. Фанталова Е.Б. Диагностика и психотерапия внутриличностного конфликта. Самара: Бахрах-М, 2001. 128 с.
58. Фурманов И. А. Агрессия и насилие : диагностика, профилактика и коррекция / И. А. Фурманов. – СПб. : Речь, 2007. – 480-488 с.

59. Холл, З. Последствия сексуальных и психологических травм детства
60. Холодная М.А. Общие вопросы психологии. - СПб.: Издательство Питер, 2002. - 272 с.
61. Холостова Е. И. Социальная работа с семьей : учебное пособие / Е. И. Холостова. – М. : Издательско – торговая корпорация «Дашков и К^о», 2004. – 692 с.
62. Чалдини Р. Психология влияния. Убеждай, воздействуй, защищайся 1984 г.
63. Черепанова, Е.М. Психологический стресс [Текст] / Е.М. Черепанова. – М.: Академия, 1996. – 96 с.
64. Шарпио, Т. А. Психосоциальная помощь жертвам насилия в семье // Соц. пед. работа- 2004, №2, с 12-19.
65. Шестаков, Д.А. Криминология. Краткий курс. Преступность как свойство общества / Д.А. Шестаков. – СПб.: Лань, 2001. – 264 с.
66. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учеб. пособие для вузов. М.: Академический проект, 2006. 768 с.
67. Эванс П. Как защитить себя от оскорблений 2004 Издательство: АСТ, Астрель
68. Эйдемиллер Э.Г. Семейная психотерапия / Э.Г.Эйдемиллер [и др.]. СПб.: Речь, 1990. 254 с.
69. Эйдемиллер Э.Г. Семейный диагноз и семейная психотерапия / Э.Г.Эйдемиллер [и др.]. СПб.: Речь, 2003. 336 с.
70. Эйдемиллер, Э. Г. Психология и психотерапия семьи/ Э. Г. Эйдемиллер.- СПб.: Питер, 2008.- 122 с.

ДИАГНОСТИКА РЕАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ЛИЧНОСТИ (С.С.БУБНОВА)

НАЗНАЧЕНИЕ ТЕСТА

Методика направлена на изучение реализации ценностных ориентаций личности в реальных условиях жизнедеятельности.

Инструкция

Данный опросник направлен на исследование вашей личности и ваших отношений. Отвечайте по возможности быстро, долго не раздумывая над каждым вопросом. Помните, что плохих или хороших ответов нет, есть только ваше собственное мнение. Отвечать нужно "да" или "нет". В бланке ответов это соответственно "+" или "-", которые нужно проставить рядом с номером вопроса.

ТЕСТ

1. Любите ли вы лежать на диване и ничего не делать?
2. Любите ли вы сами зарабатывать деньги и получать от этого удовольствие?
3. Часто ли вас посещает мысль, что хочется сходить в театр или на выставку?
4. Часто ли вы помогаете близким по хозяйству?
5. Считаете ли вы, что любовь – определяющее чувство в жизни?
6. Любите ли вы читать книги о чем-то новом, еще неизвестном вам?
7. Хотите ли вы стать боссом (начальником какой-нибудь компании)?
8. Хотите ли вы, чтобы вас уважали друзья за ваши личностные качества?
9. Хотите ли вы сами принимать участие в каких-либо общественных мероприятиях (митингах, забастовках) в пользу близкого вам слоя населения?
10. Считаете ли вы, что без общения с друзьями ваша жизнь будет тусклой и безрадостной?
11. Считаете ли вы, что было бы здорово, а все остальное приложится?
12. Часто ли вам хочется расслабиться (послушать легкую музыку,

например)?

13. Вы избрали свою профессию в основном потому, что она может вам приносить большой материальный достаток?

14. Считаете ли вы, что в жизни важно уметь играть на музыкальных инструментах, рисовать и т. п.?

15. Если кто-то из ваших знакомых заболел, выберете ли вы время, чтобы его навестить?

16. Ваш брак заключен (будет заключен) по любви?

17. Любите ли вы читать научно-популярные книги?

18. Хотели вы в школе стать каким-либо организатором?

19. Если вы совершили неблагоприятный поступок по отношению к друзьям или сотрудникам, будете ли вы переживать по этому поводу?

20. Считаете ли вы, что путем общественных действий (митингов, собраний) можно что-либо изменить в общественной жизни?

21. Можете ли вы спокойно обойтись без частого общения со своими знакомыми?

22. Считаете ли вы, что необходимо каким-либо образом укреплять свое здоровье (плавать, бегать, играть в теннис и т. д.)?

23. Главное для вас – ваше настроение в данный момент, а что будет потом – не так важно?

24. Считаете ли вы, что главное – это приобрести дом (квартиру), машину и другие материальные блага?

25. Любите ли вы гулять по лесу, парку?

26. Как вы считаете, нужно ли помогать материально тем, кто просит милостыню, или нет?

27. Любовь – это чувство, которое рождается и умирает?

28. Хотели бы вы стать ученым или научным сотрудником?

29. Власть – это почетно и значимо или от нее больше хлопот и всяких неприятностей?

30. Хотели бы вы, чтобы у вас было больше друзей?

31. Приходило ли вам в голову заняться переустройством какой-либо общественной организации (клуба, консультационного пункта, института)?
32. Много ли своего свободного времени вы хотели бы уделять общению?
33. Часто ли вы задумываетесь о своем здоровье?
34. Считаете ли вы, что очень важно уметь доставлять себе удовольствие?
35. Если все начать сначала, выбрали бы вы сейчас более высокооплачиваемую работу, чем настоящая?
36. Хотели бы вы заняться фотографией?
37. Считаете ли вы, что нужно обязательно помочь упавшему человеку?
38. Чувство любви для вас – это первооснова жизни или нет?
39. Часто ли вы задаете себе вопрос: "А почему именно так?"
40. Хотели бы вы "делать" политику?
41. Часто ли ваш внутренний голос задает вам вопрос: "А уважают ли меня окружающие?"
42. Являются ли для вас общественные явления предметом обсуждения дома или на работе?
43. Если вы три дня проведете на необитаемом острове, умрете ли вы от одиночества?
44. Катаетесь ли вы на лыжах, чтобы укрепить свое здоровье?
45. Часто ли вы подолгу мечтаете, лежа с закрытыми глазами?
46. Главное в жизни – это делать деньги и создавать собственный бизнес?
47. Часто ли вы покупаете картины и другие художественные изделия или хотели бы их купить?
48. Если кто-то из близких довольно долго болеет, будете ли вы за него выполнять его обязанности по хозяйству смиренно и безропотно?
49. Любите ли вы маленьких детей?
50. Хотели бы вы создать какую-нибудь свою «теорию» (относительности, таблицу и т. п.)?
51. Хотите ли вы быть похожим на какого-либо известного человека (актера, политика, бизнесмена)?

52. Важно ли вам, чтобы вас уважали сослуживцы за ваши профессиональные знания?

53. Хотели бы вы в настоящее время что-либо сами предпринять в политике?

54. Вы человек решительный?

55. Ходите ли вы в сауну, бассейн, баню, занимаетесь ли аэробикой для поддержания хорошего физического состояния?

56. Нормальный отдых – это чрезвычайно важно, не так ли?

57. В жизни чрезвычайно важно накопить материальные средства и передать их детям?

58. Хотелось ли вам когда-нибудь самому нарисовать картину или сочинить музыку?

59. Когда маленький ребенок плачет – это "крик о помощи"?

60. Для вас важнее любить самому, чем быть любимым?

61. "Во всем хочется дойти до самой сути" – это про вас?

62. Вы хотели бы, чтобы ваши дети стали знаменитыми людьми?

63. Хотели бы вы, чтобы сослуживцы обращались к вам за помощью в личном плане, как к человеку?

64. В общественной жизни пусть остается все как есть?

65. Общение – это лишь пустая трата времени?

66. Здоровье – это не самое главное в жизни, не так ли?

ОБРАБОТКА И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ТЕСТА

Степень выраженности каждой из полиструктурных ценностных ориентаций личности определялась с помощью ключа, представленного в бланке ответов. Соответственно этому подсчитывается количество положительных ответов во всех одиннадцати столбцах, а результат записывается в графе "?". По результатам обработки индивидуальных данных строится графический профиль, отражающий выраженность каждой ценности. Для этого по вертикали фиксируется количественная выраженность ценностей

(по 6-балльной системе), а по горизонтали – виды ценностей.

Номера вопросов

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55
56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI

Перечислим эти ценности в обобщенном виде:

1. Приятное времяпрепровождение, отдых.
2. Высокое материальное благосостояние.
3. Поиск и наслаждение прекрасным.
4. Помощь и милосердие к другим людям.
5. Любовь.
6. Познание нового в мире, природе, человеке.
7. Высокий социальный статус и управление людьми.
8. Признание и уважение людей и влияние на окружающих.
9. Социальная активность для достижения позитивных изменений в обществе.
10. Общение.
11. Здоровье.